

UDK: 327(497.1:420)“1953”
929 Tito, J.B. “1953”
949.71 “1953”
Izvorni znanstveni članak
Primitljeno: 12.3.2001

Posjet Josipa Broza Tita Velikoj Britaniji 1953. godine

KATARINA SPEHNJAK

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvastka

U članku se, na temelju nove građe i najrecentnije literature, analizira posjet Josipa Broza Tita Velikoj Britaniji u proljeće 1953. Zahvaljujući svom odmaku od Sovjetskog Saveza 1948. godine, Jugoslavija je na Zapadu stekla poziciju koja joj je omogućila da riješi svoje neposredne gospodarske teškoće i izađe iz političke izolacije, ali je imala i dugotrajne koristi jer su joj zbog toga bili dostupniji zapadni gospodarski, financijski i vojni potencijali.

Uvod

Kao rezultat arhivskih istraživanja u londonskom Public Record Officeu nastao je ovaj rad: količina diplomatske građe o jednom državnom posjetu zaintrigirala bi svakog istraživača suvremene povijesti. Gradivo britanskog Foreign Officea ponudilo je uvid u mnoge aspekte posjeta najvišeg predstavnika zemlje koja se sredinom pedesetih nalazila često u javnim, ali i tajnim političkim planovima zapadnih zemalja. Odmak Jugoslavije od Sovjetskog Saveza oživljavao je neke od strateških zamisli zapadnih zemalja u kontekstu politike hladnog rata, a tu je zemlju politički i gospodarski postavio u, za nju korisnu, kratkoročno i na dulji rok, poziciju ‘između’ dva bloka.

Članak se bavi i tim aspektom odnosa, ali više pažnje posvećuje onome što je dosad manje istraživano, organizacijskim i protokolarnim pitanjima posjeta, s težištem na sigurnosnim problemima. Osim građe britanskog ministarstva vanjskih poslova, dokumenata iz fonda predsjednika vlade i odgovarajuće literature korišten je i onodobni domaći tisak.

I. Povijesni kontekst odnosa Jugoslavija - Zapad

Odlazak J. Broza Tita, predsjednika Jugoslavije u V. Britaniju početkom 1953. bio je prvi njegov posjet jednoj zapadnoj zemlji nakon uspostave nove vlasti u Jugoslaviji 1945. godine. U tom smislu on je bio znakovit, jer je Jugoslavija prvih poratnih godina svoje političke veze sa svijetom bila ograničila na zemlje 'narodnih demokracija' odnosno one u kojima su na vlasti bile komunističke stranke. U zapadnom svijetu Jugoslavija je smatrana jednim od "najodanijih sovjetskih 'satelita'".¹ Taj je atribut priskrbila svojom radikalnom orijentacijom na izgrađivanje političkog i društvenog sustava, istovrsnog onom u prvoj zemlji socijalizma. Njezin odnos prema zapadnom svijetu ogledao se šabloniziranoj protuzapadnoj odnosno 'protuimperijalističkoj' propagandi, retorici koja je pripadala 'arsenalu' borbe riječima 'istočnog bloka' odnosno zapadni su je promatrači smatrali "dijelom ekspanzionističke strategije Sovjetskog Saveza".² Tretiranje pak Sovjetskog Saveza, dojučerašnjeg saveznika antifašističke koalicije kao nove prijetnje svjetskom i osobito europskom miru - od zapadnih zemalja, na čelu sa Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom, dopunjavalo je atmosferu hladnog rata koji je postao dominantna poratnog svijeta.

Svu svoju političku, gospodarsku, vojnu i kulturnu suradnju Jugoslavija je vezivala usko uz zemlje 'narodne demokracije' i osobito Sovjetski Savez, pa se prekid svih tih veza godine 1948. duboko odrazio na njezin cjelokupni sustav.

Različita su bila tumačenja sukoba Jugoslavije sa zemljama Informacijskog biroa: Jugoslavija ga je nakon godinu dana pokušaja 'pomirenja' postupno počela objašnjavati razlikama ideološke prirode. U tom smislu, političke reorganizacije i inovacije započete 1950. godine nastojala je prikazati kao izraz davno postojećih razlika u tumačenju doktrinarnih načela, iako za to nije bilo stvarnih argumenata.³ Većina političkih, politoloških i historijskih interpretacija - domaćih i stranih, dugo je počivala u istoj tezi, da bi početkom osamdesetih, vezano i uz dostupnost nove građe u zapadnim zemljama, težište istraživačkih spoznaja bilo preusmjereno na sukobe dviju zemalja oko vanjske politike. Nove interpretacije sukoba uzimale su kao temeljne razloge ideološki 'avangardizam' Jugoslavije u području vanjske politike (pitanje pomoći grčkim ustanicima, forsiranje balkanskih asocijacija) te pokušaje samostalnog nastupanja u rješavanju nekih vanjskih problema (Koruška, Albanija).⁴

¹ Lorraine M. LEES, *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia, and the Cold War*, Pennsylvania 1997., 43.

² Beatrice HEUSER, *Western 'Containment' Policies in the Cold War. The Yugoslav Case, 1948-1953*, London & New York, 1989., 19.

³ HEUSER, n. dj., 57.

⁴ Darko BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb 1988., B. HEUSER, nav. dj., Ivo BANAC, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990., David A. DYKER, *Yugoslavia. Socia-*

Zapadna politika, osobito ona Sjedinjenih Država, je nakon prvotnog iznenađenja s dozom sumnje, ali s još većom dozom pragmatizma, prihvatila ovaj sukob kao ono što se dobro uklapa u neku od strategija koje su razrađivane u konceptu suzbijanja utjecaja Sovjetskog Saveza. Mogućnost da jedna socijalistička zemlja opstane nasuprot dotad monolitnog Istočnog bloka činila se pogodnim sredstvom slabljenja SSSR-a, ideološkog i političkog, odnosno sukob je na Zapadu viđen kao mogućnost da se iniciraju i osnaže frakcije unutar komunističkog bloka.⁵ Dok je u prvom razdoblju sukoba (1948.-1950.) Jugoslavija viđena na Zapadu kao 'ideološki klin' tj. mogući početak mrvljenja komunističkog monolita, kasnije (1950.- 1953.) prostor Jugoslavije figurira kao obrambeni 'štit' Sjevernoatlantskog vojnog saveza.⁶

Temelj za zapadnu potporu Jugoslaviji, pokazuju novija istraživanja, jest percepcija koju je Zapad imao o 'sovjetskoj opasnosti' - američki su vojni i politički analitičari prvih poratnih godina razvili tezu da je cilj Sovjetskog Saveza dominacija svijetom. Kao dio politike 'zadržavanja' tog prodora dobrodošle su bile sve akcije koje su se iskazivale kao otpor. Također, gospodarsko i psihološko jačanje demokratskih snaga, osobito u Zapadnoj Europi, trebalo je spriječiti sovjetske nakane da na tom području potaknu gospodarsko-socijalno nemire. U tom su cilju razvijeni efikasni sustavi gospodarske pomoći /Marshalov plan/.

Ali, procjene američkih tajnih službi i političkih analitičara nisu bile utemeljene: ekspanzionističkih namjera Staljin u neposredno poratnom razdoblju nije imao.⁷ Njegov je osnovni cilj bio, u uvjetima hladnog rata, osigurati ravnotežu i stabilnost unutar 'bloka' te deradikalizirati vanjsku politiku - sovjetsku i svojih satelita. Titovi pokušaji vođenja samostalne vanjske politike samo su kvarili Staljinove namjere.

Osnova buduće američke politike prema Jugoslaviji postalo je stajalište američkih analitičara, osobito 'sovjetoologa' Georgea Kennana, da je ona prva ustala protiv staljinizma i Sovjetskog Saveza, čime joj je pripisano da se za svoju nezavisnost bori zapravo više nego što to stvarno želi.⁸ Njezin primjer, očekivalo se, slijedit će i drugi režimi u Istočnoj Europi. Pomoć Jugoslaviji bila je, dakle, u funkciji ohrabriranja novih 'otpadnika'.⁹ Istodobno, to je za vojne analitičare značilo da 'trideset divizija' ko-

lism, Development and Debt, London & New York, 1990., Ann LANE, *Britain, the Cold War and the Yugoslav Unity, 1941-1949*, Sussex, 1996., L. M. LEES, n. dj.

⁵ HEUSER, n. dj., X. (Introduction)

⁶ Ista, XI.

⁷ HEUSER, n. dj., 28.-35., Melvyn P. LEFFER, "The Cold War: What Do 'We Now Know,'" *American Historical Review*, April 1999., 508.-509.

⁸ HEUSER, n. dj., 40.

⁹ HEUSER, n. dj., 42. Po istoj autorici, pogrešno je procijenjena i volja istočnoeuropskih režima da se odvoje od SSSR-a, što je po njoj bilo potpuno nerealno, jer je baš on postojeće elite doveo na vlast.

jima, računalo se, raspoláže Jugoslavija neće biti Sovjetima na raspolaganju.¹⁰

Politika koju je definirao britanski ministar vanjskih poslova Ernest Bevin krajem 1948. kao 'održavanje Tita na površini' značila je opredjeljenje za pomoć u onom opsegu koji neće natjerati Jugoslaviju da se vrati u blok, ali ništa više.¹¹ Pritom su interesi zemalja koje su u tome sudjelovale - SAD, Velika Britanija i Francuska, bili različiti, osim temeljnih političkih slaganja oko koncepcije hladnog rata, odnosno bili su uvjetovani njihovim neposrednim interesima, što će se vidjeti u potezima koje su povlačile sljedećih godina. Iako je u davanju pomoći Jugoslaviji ta grupa funkcionirala kao 'tripartitni komitet', njezine članice nisu bile jednako financijski opterećene. Također, dok su SAD imale na umu uglavnom ideološko-političke ciljeve, tj. pokazati uspješnost jednoga komunističkog sustava izvan bloka, koji surađuje sa Zapadom, Britanci su u poboljšavanju odnosa vidjeli šanse za gospodarske koristi.¹² Trostruko partnerstvo izražavalo se ipak najviše bilateralnim sporazumima, često tajnim, u ostvarivanju određenih državnih interesa,¹³ od čega je velike koristi imala najviše Jugoslavija.¹⁴

Politički izolirana, gospodarski odsječena od prijašnjih saveznika, Jugoslavija se 1948. našla pred pitanjem opstojnosti režima: dovedeni su u pitanje njezini ambiciozni planovi industrijalizacije zemlje u sklopu Peto-godišnjeg plana razvoja privrede, nedostajale su joj i sirovine i oprema, mogućnosti opskrbe stanovništva najnužnijim potrepštinama su postale upitne.

Realno suočen s mogućnošću vojne agresije prijašnjih saveznika, potencijalno ugrožen i mogućim ideološkim rascjepom u KPJ, politički vrh Jugoslavije se okrenuo zapadnim zemljama, tražeći svaku vrstu pomoći. Geostrateška važnost tog područja u kontekstu hladnog rata te sigurno-sno-političke analize američkih planera pridonijele su tome da je pomoć relativno brzo došla.¹⁵ Isprva je ona bila uglavnom humanitarne i gospo-

¹⁰ LEES, *n. dj.*, 43.-44.

¹¹ LANE, *n. dj.*, 132.

¹² HEUSER, *n. dj.*, 82., LANE, *n. dj.*, 130.-139.

¹³ LANE npr. navodi 'klasične' državne interese Britanije: tradicionalni interes za Mediteran i okolna područja, želju da se uspostavi kao dominantna politička sila u poratnoj Europi i sl. *N. dj.*, 1.

¹⁴ HEUSER, *n. dj.*, 197.

¹⁵ Prvi znak novih odnosa prema Jugoslaviji bilo je 'odmrzavanje' zlata Kraljevine Jugoslavije u američkim bankama, već u srpnju 1948. Početkom 1949. anglo-američkim dogovorom postignuta je suglasnost o trgovačkim aranžmanima koji su Jugoslaviji omogućili pristup strateškim sirovinama.

Kasnijim dogovorima proširen je opseg pomoći, što je uključivalo najširi spektar potpore njezinoj prehrani, industriji, pokrivanju proračunskih manjkova i vojnom opremom - putem nepovratnih poklona, prodaje na kredit te aranžmana za financijske kredite velikih svjetskih monetarnih institucija.

darske naravi, ali je s vremenom uključila i vojno opremanje jugoslaven-ske vojske koja je brojnošću aktivnog sastava i značajnim potencijalima u rezervistima predstavljala snagu na koju se računalo u simulacijama mo-gućih vojnih sukoba.

Pomoć Zapada bila je presudna za Jugoslaviju tih godina - gospodar-ski, politički i vojno. Ona nije odustala bitnije od svojih planova razvoja teške industrije, a krediti koje je dobila od nekoliko zapadnih zemalja pomogli su joj dugoročno da položi temelje budućem razvoju. Ali, ona nije preživjela samo od zapadne pomoći: kolektivizacijom poljoprivrede, koja je kratko trajala, ali je bila intenzivna,¹⁶ osigurani su i unutarnji iz-ori akumulacije.

Postavlja se pitanje je li Jugoslavija kao socijalistička zemlja dala neke ustupke za pomoć koju je dobila od zapadnih, 'kapitalističkih' zemalja. Oko ovog pitanja vodile su se rasprave i tada, ali i kasnije u političkim, politološkim i historijskim analizama.¹⁷

Istraživanja pokazuju da je npr. britanska vlada imala načelno stajali-šte da se ustupci neće tražiti, ali se to ipak pokušavalo u pitanjima koja su toj zemlji bila važna. Američka strana je pak pokazivala u vezi s tim veću otvorenost, zalažući se za politiku 'mrkve i štapa'. Praksa odnosa te zemlje i Jugoslavije pokazuje da je unatoč tome pomoć Jugoslaviji bila obilna, pri čemu je primjenjivana retorička formula, osobito zbog otpo-ra u američkom javnom mnijenju, da davanje pomoći ne znači istodobno i slaganje s pojedinim mjerama jugoslaven-ske unutarnje politike.¹⁸

Neke promjene u političkom i gospodarskom sustavu koje su se do-godile u godinama najintenzivnijih dobrih odnosa Jugoslavije i zapadnih zemalja prihvaćane su na Zapadu s nadom da će one biti produbljene.

¹⁶ Vidjeti: Marijan MATICKA, "Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacije", *Spome-nica Ljube Bobana*, Zagreb 1996., 365.-373., K. SPEHNJAK, "Seljački otpor politici ob-veznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 1995./2., 209.-231.

¹⁷ Npr. Nora BELOFF, u svojoj knjizi *Tito's Flawed Legacy. Yugoslavia nad The West: 1939-1984*, (London 1985.), elaborira tezu da je pomoć koju je Tito dobio od Za-pada bila potpuno nezaslužena jer od te pomoći, po njoj, stanovništvo Jugoslavije nije imalo ništa. Također, nikakve ustupke političke naravi on nije dao te je pomoć zapravo pridonijela njegovu zadržavanju na vlasti. Apsurdnim smatra da su ga u Americi podrža-vali zapravo desničari i najveći antikomunisti. Ističe i činjenicu da je u vrijeme primanja zapadne pomoći u jugoslaven-skim novinama trajala protuzapadna kampanja. Širenje mnogih 'mitova' na Zapadu o Jugoslaviji i Titu te partizanskom pokretu uopće, ona pri-pisuje ratnoj infiltraciji komunističkih pristaša u britanske vojno-obavještajne službe te poratnim 'lobbyjima' koje smješta u američku diplomaciju, utjecajne britanske vojne ka-drove (koji su za vrijeme rata bili pri partizanskom pokretu a kasnije radili na engleskim sveučilištima te tako odgojili naraštaje, po njoj, pristranih znanstvenika, osobito histori-čara), kao i sve vrste medija u obje zemlje. Treba dodati da autorica dio svoje kritičnosti prema Titu i partizanskom pokretu, odnosno njihovoj 'mitologizaciji', crpi iz ogorčenja što je tretman pokreta Draže Mihailovića od saveznika u II. svjetskom ratu kao i u porat-nim političkim i historijskim analizama, po njoj, bio neadekvatan. *N. dj.*, 20.-22.

¹⁸ HEUSER, *n. dj.*, 91.

Ali, iako je sporost i nevoljkost kojom je Jugoslavija prihvaćala manje zahtjeve, a više sugestije svojih novih partnera, bila i predmet nezadovoljstva koje je ponekad vodilo uskraćivanju tražene pomoći, nešto više se od nje i nije očekivalo u kontekstu uloge koja joj je pripisana u relacijama hladnog rata.

Također, neki vanjskopolitički potezi Jugoslavije učinjeni u vrijeme kada su i traženi od SAD-a i Velike Britanije, npr. prestanak podržavanja grčkih ustanika, podudaraju se i s nekim drugim okolnostima kao što je npr. u pitanju grčkih partizana prevlast 'ibeovske' struje u njihovu vodstvu. Zahtjevi koji su se ticali nekih unutarnjih pitanja, kao npr. pitanje religijskih sloboda i odnos vlasti i Katoličke crkve, imali su manje efekta. Dio objašnjenja koja je davala jugoslavenska strana (naglašavajući pritom da je to "njezino unutarnje pitanje") o kolaboracionističkom djelovanju mnogih crkvenih, osobito katoličkih predstavnika u nekim dijelovima zapadne javnosti je bio prihvaćan s određenim razumijevanjem.¹⁹ Dio toga proizlazio je iz razlika i napetosti među kršćanskim zajednicama, a dio političke javnosti, koji nije bio temeljno antikomunistički orijentiran, također je imao rezerve u ocjenjivanju držanja katoličkih hijerarhija i običnog svećenstva za vrijeme rata.²⁰ Kada su pak u pitanju britanska službena stajališta o tom pitanju, analiza u ovom članku pokazat će da su i laburistička i konzervativna vlada imale zapravo dosta razumijevanja za postupke jugoslavenskih vlasti. Na javnoj jazini one su izražavale kritičnost, polazeći od načelnih demokratskih opredjeljenja o slobodi vjere te potaknute pritiscima dijela svoje javnosti, ali su u neposrednim razgovorima s jugoslavenskim predstavnicima ovom pitanju prilazile pragmatično, vezujući ga uz rješavanje drugih problema važnih za strategiju britanske politike. Dokumenti Foreign Officea pokazuju da su njihove analize o položaju Katoličke crkve u Jugoslaviji konstantno prihvaćale neke ocjene koje su bile bliske onima s jugoslavenske strane. Nije zadaća ovog

¹⁹ Npr. 'obrana' Jugoslavije u vezi s tretmanom Katoličke crkve od strane nekih protestantskih zajednica u Americi i Kanadi, iskazana u njihovu tisku pedesetih godina, a što su jugoslavenske novine ekstenzivno prenosile, osobito uoči odlaska J. B. Tita u V. Britaniju. Ili, u broju od 27. III. 1953., 1. str., *Vjesnik* je objavio stajalište predstavnika američkog odbora Svjetske luteranske zajednice (u posjetu Crvenom križu Jugoslavije), da "crkva ne treba da se miješa u politička pitanja, a država u vjerska, što je u Jugoslaviji zamčeno na istom principu, kao i kod nas u Americi". 23. I.1953. (str 1., 4.,) *Vjesnik* je donio izvode iz *Time and Tide* u kojemu je objavljeno mišljenje 'Društva protestantske istine' iz Londona da se ne može podržati kampanja protiv Tita dok istodobno "Katolička crkva progoni protestante u Španjolskoj, Italiji i Kolumbiji".

²⁰ *Vjesnik* je 23. I. 1953. prenio i citate iz *Inquirer*a, *Glasgow Herald*a, *Birmingham-Mail*a, *New Statesman and Nation* u kojima se proziva KC u Britaniji što podržava kampanju Vatikana, jer da je to licemjerno, budući je i KC u toj zemlji bila često 'brutalna prema neistomišljenicima'. Odnosno, Vatikanu se spočitava podržavanje prije Musolinija i tada, generala Franca, Alojziju Stepincu da nije bio protiv prekrštavanja pravoslavnih vjernika i sl. Prenošeni su i slični prilozi iz francuskih novina. *Vjesnik*, 23. I. 1953.

članka da ispituje pozadinu takvih britanskih stajališta, ali će navodi iz nekoliko dokumenata prezentno pokazati njihovu bit.

Zahtjevi, pak, da se oslabi pritisak na seljaštvo koincidirali su i sa spoznajama partijskog i državnog vodstva Jugoslavije o neuspješnosti kolektivizacije te je početkom 1953. taj projekt napušten. Promjene u krivičnom zakonodavstvu početkom pedesetih, kojima je djelomično ublažen represivni sustav i nešto ograničena uloga istražne policijske službe Uprave za državnu bezbjednost (Udba), raspuštanje Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ), posebne vojne grupacije za borbu s 'neprijateljskim' grupama, decentralizacija vlasti i uvođenje radničke participacije ocjenjivani su u inozemstvu obećavajućim znakovima liberalizacije režima. Izlazak iz 'ratnog komunizma' iskazan napuštanjem obveznog otkupa, ukidanje sustava racionirane opskrbe,²¹ uvođenje nekih elemenata tržišta u proizvodnju, ali i šire (komercijalizacija novinstva) bili su dodatni, dobrodošli elementi za Jugoslaviju u balansiranju zapadnih procjena.

Kritika 'buržoaskog zapada' u jugoslavenskim novinama nije prestala ni u vrijeme kada su uspostavljeni bolji odnosi sa zapadnim zemljama. Odnosno, kako to naglašava N. Beloff, dok je Zapad slao pomoć u tu zemlju, ona je i dalje vodila protuzapadnu kampanju u tisku.²² Zapravo, primjetno je bilo ublažavanje oštrice neposredne ideološke i političke kritike (osim u slučaju 'makartizma'), dok su žestoko kritizirani korupcija vlasti, kriminal i sl.²³ Odnosi velikih sila prikazivani su informativno, bez dubljih komentara, ali se koristila svaka prigoda da se upozori na slabosti u njima: "Hladan prijem Dullesa u Londonu" naslovljuje *Vjesnik* svoj prilog o razlikama u stajalištima dvije zemlje oko Europske zajednice i Tajvana, "Srozava se prijateljstvo između Londona i Rima" najavljuje članak koji daje dijelove iz britanskog tiska o "talijanskoj politici ucjenjivanja" i sl.²⁴

I kada je neposredna ugroženost za Jugoslaviju minula, ona je nastojala osnažiti važnost svoje pozicije u geostrateškim i geopolitičkim planovima za jugoistok Europe, pokušavajući naglasiti svoju važnost 'južnog obrambenog štita'.²⁵ Vještom diplomacijom to je i uspijevala, nabavljajući istodobno suvremeno naoružanje i pribavljajući kredite od međunarodnih financijskih institucija.

U tom smislu, posjet J. B. Tita Velikoj Britaniji 1953. godine bio je još jedan vješt potez kojim se Jugoslavija nakon određene političke izolaci-

²¹ Vidjeti: MATICKA, "Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine", *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb 1999., 387.-400.

²² BELOFF, *n. dj.*, 21.

²³ *Vjesnik* od 1. I. 1953., 5., objavljuje članke: "Načelnik Newyorka - gangster", "Crni oblak oko Kipa slobode. Lov na vještice srednjovjekovna rabota".

²⁴ *Vjesnik*, 6. II.1953.,3. i 22. II.1953., 9.

²⁵ BEKIĆ, *n. dj.*, 298.

je,²⁶ vratila na međunarodnu političku pozornicu. U vrijeme loših političkih odnosa s Italijom, posebice zbog Trsta, te potpunog prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, koji je pojačao kritike u katoličkim krugovima širom zapadnog svijeta oko tretmana crkve i religije u Jugoslaviji uopće, posjet jednoj zemlji demokratske tradicije bio je više nego dobrodošao, kako za vlast u cjelini, tako i za samog J. B. Tita.

Posjet je poslužio i Titu za učvršćenje vlasti (iako ona i nije bila u pitanju u unutarnjem smislu) i osobnog prestiža,²⁷ jer je službena javnost taj posjet dizajnirala u jednom 'sentimentalnom' ozračju, koje je obnavljalo ponovno legitimitet Tita kao ratne legende koja se susreće u prijateljskom odnosu s drugom velikom osobom antifašističke koalicije, Winstonom Churchillom. Također, to je uključivalo i efekte i na državnoj i državničkoj razini: jedna od najutjecajnijih svjetskih sila prima čelnika male države, na ravnopravnoj osnovi, što je trebalo svjedočiti o iznimnosti i zemlje i njezina predsjednika te je obnavljalo sjećanje na uzroke zbližavanja Jugoslavije i Zapada - sukob sa Sovjetskim Savezom.²⁸

II. Odnosi Jugoslavija - Velika Britanija uoči posjeta

Poziv za posjet J. B. Titu uručen je za vrijeme posjeta britanskog ministra vanjskih poslova Anthonyja Edena Jugoslaviji, od 17. do 23. rujna 1952. godine. Predmet tih razgovora bila su 'opća pitanja održanja mira' odnosno opasnost od moguće agresije SSSR na Jugoslaviju, talijansko-jugoslavenski odnosi, s težištem na pitanju Trsta.²⁹ Jugoslavenska strana je isticala da se stajališta obje zemlje približavaju kad je riječ o procjenama

²⁶ BEKIĆ (*n. dj.*, 345.- 427.) opširno elaborira obilježja odnosa Jugoslavije i Zapada u to vrijeme: neuspješni pregovori krajem 1952. oko uključivanja Jugoslavije u zapadne obrambene planove, neraspoloženje zapadnih sila zbog odugovlačenja rješenja pitanja Trsta, a potaknuto potrebom da zadovolje svog saveznika Italiju, osobito uoči predstojećih izbora i moguće pobjede lijevih snaga, sumnje u jugoslavensku privrženost Zapadu nakon nekih znakova o mogućoj 'normalizaciji' odnosa sa Sovjetskim Savezom, razlike u pristupu 'kolonijalnom' pitanju i dr.

²⁷ Početkom veljače objavljeno je englesko izdanje knjige *Tito govori* Vladimira Dedičera, a *Vjesnik* je napisao da su kritike u britanskom tisku bile pohvalne, osim one u (konzervativnom) *Daily Telegraphu*, "gdje je Randolph Churchill ponovno iskoristio priliku da povodom objavljivanja ove knjige iznese opet niz iskrivljenih tumačenja jugoslavenske novije historije". *Vjesnik*, 10. II.1953.,3.

²⁸ *Vjesnik* (10. III. 1953., 1.) je tim povodom napisao da "Tito uživa ogromnu popularnost kao legendarni borac iz vremena rata i kao oličenje antikonformističkog otpora sadašnjice".

²⁹ Public Record Office /dalje:PRO/, London, Foreign Office, General Correspondence. Political Department /dalje: FO 371/,102181. U izvještaju I. Malleta, navodi se, između ostalog, i pojedinost da se J. Broz Tito oženio Jovankom Budisavljević u ožujku 1952. Ta informacija je bila poznata očito veoma uskom krugu, jer su predstavnici britanske strane u rujnu bili iznenađeni kada im je J. Broz predstavljena na svečanoj večeri. (Jovanka Broz nije bila u posjetu V. Britaniji iako je u početnoj fazi dogovora i o tome bilo riječi.)

moгуćeg sukoba. Također, izložili su svoje potrebe u vezi s obrambenim potencijalima naglašavajući da to može "biti riješeno samo uz stranu pomoć".³⁰ Zatražena je i pomoć Britanije pri budućem izboru nove članice Gospodarsko-socijalnog vijeća Organizacije ujedinjenih naroda (OUN): isticano je da je Jugoslavija "prirodni kandidat za to mjesto" i da će se osjećati još više izložena sovjetskom pritisku ako SSSR uspije u svojim namjerama da Čehoslovačka bude opet izabrana. Britanska strana je uzvratila da nije njezin stil da se pomoć takve vrste unaprijed obećava, ali da će se na taj zahtjev gledati "sa simpatijama".

Za vrijeme tog posjeta britanski veleposlanik u Beogradu Ivo Mallet je 'ispitao teren' kod predstavnika jugoslavenskih vlasti te, pomalo s čuđenjem, izvijestio 20. rujna svoje nadređene da je poziv "revno prihvaćen". Mišljenje u Južnom odjeljenju Foreign Officea o tome polazi od teze da "što bliže i javno je Jugoslavija vezana uz Zapad, to bolje". Ocijenili su da protiv tog posjeta ne bi trebali biti ni Francuska ni SAD, a i da nije potrebno brinuti se o "talijanskoj sumnjičavosti".³¹ Smatrali su i da će posjet Tita u Britaniji "biti popularan".

Titu će, mišljenje je FO-a, poziv sigurno goditi, ali, po njima, postojele su mogućnosti i da se on ne prihvati zbog straha da se ne provociraju Sovjeti, nezadovoljstva "tvrdih komunista koji su još uvijek protiv veza sa zapadom", zbog straha od atentata ("kad je izvan zaštite jugoslavenske tajne policije") te protokolarnih teškoća nakon mogućeg izbora za predsjednika i sl.³²

Dogovor o terminu posjeta postignut je početkom 1953. U organizaciju su bili najviše uključeni ministar Eden, veleposlanik Malett, Aleš Bebler, zamjenik ministra vanjskih poslova i Vladimir Velebit, novoimenovani jugoslavenski veleposlanik u Londonu.

U građi Foreign Officea sačuvano je mnogo više podataka o 'tehničkoj' strani posjeta, osobito o nekim organizacijskim aspektima, nego o sadržaju razgovora.

Organizacija boravka na početku je trebala razriješiti 'protokolarna' pitanja tj. definirati razinu i obilježje posjeta i 'usuglašavanja' oko toga su dugo trajala. Datum posjeta je bio veoma lako dogovoren, iako se prvo-

³⁰ PRO, FO 371/102180, WY 1052/43. Napomena: prijevod teksta citiranih dokumenta načinila je autorica.

³¹ Talijanski veleposlanik je došao u FO izjaviti da se nakon Edenova posjeta Jugoslaviji 1952. u politici prema Italiji prešlo iz stanja prijateljstva u fazu neutralnosti. Kako razumiju važnost poboljšanja odnosa s Jugoslavijom, nisu protestirali, rekao je, zbog poziva Titu da posjeti V. Britaniju. PRO, FO 371/107835, WY 1054/81.

³² PRO, FO 371/102180, WY 1052/26, i WY 1052/41. U poratnim izvještajima iz Beograda povremeno se mogu naći naznake o glasinama ('rumours') o pokušajima atentata na J. Broza Tita te se ova konstatacija, u nedostatku drugih informacija, može smatrati indikatorom atmosfere u zemlji ili prihvaćanjem nekih spoznaja dostupnih britanskim službama, u mogućim aktivnostima Jugoslaviji nesklone emigracije u inozemstvu.

bitni prijedlog dosta kasno promijenio. Program posjeta također nije zadao velike probleme pregovaračima: od početka je bilo jasno da Tita osim susreta s najvišim političkim ličnostima Velike Britanije ne zanimaju mnogo ozbiljniji politički razgovori. U tom smislu ovaj posjet i nije imao 'prekretnička' obilježja u odnosima dviju država.

Organizatori su mnogo vremena utrošili na samu organizaciju putovanja u smislu odbira prometnog sredstva: ovo pitanje je bilo potencirano i sigurnosnim aspektima, iako građe koja bio eksplicitno naglašavala razloge nema mnogo. Također, na odbir sredstva putovanja utjecali su podjednako, ako ne i više, politički aspekti, odnosno stajalište malteških i gibraltarskih vlasti čije je mišljenje o jugoslavenskom poretku bilo važno u slučaju i pomorskog i zračnog sredstva putovanja.

Pomalo neugodni su bili i pregovori oko broja osoba u Titovoj pratnji. Iako je britanska strana cijelo vrijeme nastojala smanjiti veličinu pratnje, jugoslavenska je uporno, nakon povremenih povlačenja, inzistirala na što većoj delegaciji.

Iako se kroz dopisivanje britanskih i jugoslavenskih pregovarača ne može vidjeti je li jugoslavenska strana tražila neke posebne mjere osiguranja, očito je da su vlasti Ujedinjenog Kraljevstva tome pristupile s velikom pažnjom. U spisima FO-a se vidi da od početka organizacije posjeta postoji čvrsto stajalište da se program boravka neće objavljivati do posljednjeg trenutka i da će o svemu znati samo najuži krug osoba. To je vidljivo kako u javnim nastupima najviših političkih funkcionara u Parlamentu ('uvijeni' odgovori na pitanja parlamentarne opozicije) tako i u tekućoj korespondenciji između odjela FO-a, Vlade i njezinih službi (npr. dopisivanje sa zapovjedništvom pomorskih snaga V. Britanije u Mediteranu).

III. Slika Jugoslavije u britanskim političkim analizama uoči posjeta

1. Opća pitanja

Godišnji diplomatski izvještaj o Jugoslaviji za 1952. godinu konstatirao je poboljšanje odnosa sa Zapadom, ali u sklopu još uvijek "izrazito neovisne jugoslavenske vanjske politike". Temelj je tih odnosa zajednički protusovjetski interes, ali bez formalnih obveza i bez miješanja u unutarnje stvari. Kao negativno obilježje cjelokupne vanjske politike uzima se pogoršanje odnosa s Italijom i prekid diplomatskih odnosa s Vatikanom.

Kada je riječ o unutarnjim promjenama u Jugoslaviji, mjere decentralizacije vlasti, uvođenje radničkog upravljanja i modifikacija politike kolektivizacije uzimaju se kao znakovit odmak od prijašnje prakse. Osobita pažnja posvećena je malim, ali po veleposlaniku znakovitim promjenama u krivičnom zakoniku koje pokazuju, po njemu, više brige za zaštitu pra-

va pojedinca, čemu pridonosi i transformacije Udbe iz paramilitarne u civilnu agenciju.

Položaj seljaštva, koje je bilo glavno središte nezadovoljstva u državi, nešto je poboljšan ukidanjem obveznog otkupa. Prema ocjeni veleposlanika, najveće promjene vezane su uz područje gospodarstva te obećavaju odmak od prijašnjeg rigidnoga staljinističkog modela privrede. Pritom se misli na napuštanje kontrole cijena i uvođenje tržišnih elemenata. Otežavajuća okolnost za zemlju jest loša žetva te je krajem godine po tripartitnom sporazumu Jugoslaviji doznačena nova pomoć.

Mallet je procijenio da Jugoslavenska armija ima oko 300.000 vojnika, a na raspolaganju joj je i oko milijun rezervista.³³

Pokušaj jugoslavenskih vlasti da 'amortiziraju' napetosti u odnosima s Katoličkom i Pravoslavnom crkvom, formiranjem svećeničkih udruženja, čije je članstvo poduprto značajnim materijalnim povlasticama, otežan je zabranom njihovih hijerarhija da svećenici stupaju u njih.³⁴

Djelatne i stvarne opozicije u Jugoslaviji nema: optužbe protiv manjih grupa kominformista stalno traju, iako u manjem opsegu.

Za odnose Ujedinjenog Kraljevstva i Jugoslavije također se konstatira da su poboljšani, što je dokazano i dopuštenjem da se otvori konzulat u Sarajevu (počeo djelovati 1. siječnja 1953.), u to vrijeme jedino strano predstavništvo u tom gradu.

Nakon pogoršanja odnosa s Vatikanom, navodi Mallet, učestalije su tvrdnje u Jugoslaviji da Vatikan "radi ruku pod ruku s talijanskom vladom" u pitanju Trsta,³⁵ ali i šire, protiv Jugoslavije.

Značajnim se pak smatra poboljšanje odnosa s južnim susjedima, Grčkom i Turskom, u vrlo kratkom razdoblju, kao i s Austrijom. Prvi nekomunistički ministar vanjskih poslova, austrijski Gruber, posjetio je Jugoslaviju u lipnju. Uočeno je i otvaranje Jugoslavije i prema drugim 'neutralnim' zemljama, osobito Azije i Afrike.

Izveštaj iz Beograda od 26. veljače 1953., razmatrajući promjene koje su nastupile 1948., naglašava da je samo vješt promatrač mogao uočiti neke latentne mogućnosti sukoba Jugoslavije i SSSR, jer, gledano izvana, nije bilo nikakve razlike u jugoslavenskom sustavu u odnosu na druge 'satelite'. Obilježavalo ga je, kao i u njih, ukinuto privatno vlasništvo, razvijen državni kapitalizam, kontrola središnje vlasti nad svim elementi-

³³ PRO, FO 371/107814, WY 1011/1, Izveštaj iz Beograda 17. I. 1953., 1.-6. str.

³⁴ O tome u izvještaju stoji: "It was the decision by a conference of Roman Catholic bishops in september (acting on instructions from the Holy See) to forbid priests to join the Government-sponsored priest's association which led directly, if not immediately, to the break in Yugoslavia's relations with the Holy See (...)". Odbijanje vrha Srpske pravoslavne crkve da prizna udruženja, Mallet je komentirao na sljedeći način: "This gave the authorities an unexpected shock (...)". Isto, 9. str.

³⁵ Isto, 5. str.

ma procesa proizvodnje i distribucije, početak kolektivizacije, i sl. Članstvo u partiji, stoji u izvještaju, nosi bitne prednosti u stanovanju, obrazovanju i profesionalnom napredovanju.

Naglašava se doktrinarni odmak u području gospodarske politike, a primjetne su i neke slobode u javnoj sferi. U vezi s odnosom vlasti prema crkvama i religiji, izvještaj ocjenjuje da rukovodstvo uočava osjetljivost problema ako bi se 'ukinula' religija u toj pretežno seljačkoj zemlji, ali da ono zapravo želi uništiti "moć crkve kao elementa razjedinjavanja u zemlji".

Bez obzira na to želi li Jugoslavija u NATO ili ne, zaključivanje pakta s Grčkom i Turskom korak je prema integraciji u zapadni sustav kolektivne sigurnosti.

Iako je sve više kontakata sa zapadom, i državnih i privatnih, ipak nije dobro za čovjeka da bude ocijenjen, osobito od mladih partijskih kadrova, kao 'prozapadno' orijentiran. Veleposlanik smatra da je "sjena UDB-e i informatora" manje utjecajna u životu prosječnoga građanina. "Tako je period nakon 1948. označen kao definitivan napredak prema općeprihvaćenim standardima civilizacije."³⁶

Nevoljkost da se napusti plan izgradnje teške industrije koji je i za Zapad 'preambiciozan', uvjetuje opredjeljenje da se uzme zapadna pomoć koliko god se može da bi se taj plan nastavio.

Razvoj Jugoslavije, po Malletu, ide u smjeru koji je približava Zapadu: i na vanjskom i na unutarnjem planu. Iako su obilježja režima još uvijek komunistička, i takva viđena i u 'ibeovskim' zemljama, bitan je smjer udaljavanja od staljinizma, jer u tom smislu Jugoslavija ostaje "opozicija Moskvi". Na kraju je veleposlanik dao zanimljivu i za Jugoslaviju poželjnu ocjenu prema kojoj će se sustav razvijati, ali brzina i opseg ovisit će o održavanju mira i gospodarskim uspjesima, o napuštanju nekih dogmi, o smanjivanju nacionalnih podjela u zemlji i, osobito, o stupnju i smjeru zapadnog utjecaja: "Ako našim ponašanjem, Titu olakašamo da prebrodi unutrašnje probleme i izbjegnemo politički pritisak i pomognemo mu da se suoči s realnostima gospodarskih zakona i međunarodne politike, provalija između nas smanjivat će se."³⁷

Druga analiza s početka 1953., nastala u sjedištu FO-a polazi od teze: "Osnovno obilježje jugoslavenske pozicije jest, da je ona prijašnji sovjetski satelit koji se oslobodio vlastitim naporima od sovjetske dominacije. U tome je ona jedinstvena. Otud Titov režim ima važan politički i strateški, ali jednako tako i ideološki značaj. U interesu je ove zemlje da omogućí Jugoslaviji da zadrži svoju neovisnost."³⁸

³⁶ PRO, FO 371/107817, WY 1016/3, 7. str.

³⁷ Isto, 16. str.

³⁸ PRO, FO 371/107835.

Jedina iznimka u općem poboljšanju koje je uslijedilo nakon raskida sa Sovjetskim Savezom jest, po ovom spisu, pitanje religije: ona nije 'ukinuta', ali "režim upotrebljava gospodarske i administrativne mjere da smanji njezin utjecaj. Iako su crkve otvorene i pune, mnogo je svećenika još u zatvorima, a vjeronauk u školama nije dopušten". Ali, uzimajući u obzir sva obilježja jugoslavenskog sustava, dokument se zaključuje sljedećom ocjenom: "Tako, iako totalitarna, protoliberalna, protucrkvena i duboko nacionalistička, Jugoslavija se, pod utjecajem pojačanih kontakata sa zapadnim zemljama, polako okreće općeprihvaćenim civilizacijskim standardima Zapada".

2. 'Problematična' pitanja - odnos vlasti prema crkvama, osobito Katoličkoj

Dana 29. listopada u britanskom parlamentu ministru Edenu postavljena su pitanja u vezi s predstojećim posjetom, o sadržaju razgovora, ali još više se tražio komentar u vezi s pitanjem Trsta i položajem Katoličke crkve u Jugoslaviji.

U bilješcima koje je A. Eden načinio za premijera britanske vlade 30. prosinca 1952., a u vezi s primjedbama (od 26. prosinca) iz krugova Katoličke crkve u V. Britaniji i parlamentarnim pitanjima oko Titovog posjeta, stoji njegovo mišljenje da se "pretjeruje u ocjenama o progonu crkve". Prema njegovim podacima, u zatvoru je samo jedan biskup osuđen 1948. na 11,5 godina zatvora "zbog kolaboracije" i 200 katoličkih i 20-30 pravoslavnih svećenika, iz najrazličitih razloga: od "ratne kolaboracije do izbjegavanja plaćanja poreza i neovlaštenog krštenja". Po njemu, "glavni je pritisak gospodarski i psihološki". Ministar ne preporučuje premijeru da se oko toga opširnije raspravlja, bilo u parlamentu, bilo u izjavama za javnost, a ako to bude potrebno, smatra da to treba učiniti "taktično".³⁹

'Catholic Union Memorial on Marshal's Tito visite' objavljen 2. ožujka 1953. i upućen Vladi, oslanja se na pismo katoličkih biskupa u Jugoslaviji upućeno Titu u rujnu 1952. u kojem se protestira protiv ateizma u školama.⁴⁰

³⁹ PRO, FO 371/107837, WY 1058/1. U dokumentu 'Marshal Tito's Visit to London' od 31. XII. 1952., koji je kao stajalište Vlade poslan svim diplomatskim britanskim predstavnicima u svijetu, ponavlja se ista ocjena: "Anti-Yugoslav propaganda has tended to point a gloomier picture of physical persecution than is justified by the facts. Only one bishop (the Catholic Bishop of Mostar) is in prison, having been sentenced in 1948 to 11 1/2 year's imprisonment on a charge of war-time collaboration. There are in addition estimated to be about 200 Catholic priests, monks and nuns in prison on charges varying from war-time collaboration to unlicensed baptism, as well as 20-30 orthodox priests. Cases of violence and intimidation exercised or inspired by the authorities have not been frequent, but ugly incidents do occur from time to time". PRO, Prime Minister's Office: Correspondence and Papers /PREM/ 11/578, dopis od 31. XII.1953., 2.

Još 27. siječnja 1953. grupa članova Parlamenta-katolika primljena je kod ministra vanjskih poslova Edena. Tražili su odgovor na pitanje: Zašto Vlada ignorira moralna pitanja u jugoslavenskoj politici? Delegacija je najavila izjavu za javnost uoči Titova dolaska.

Teze koje su u Foreign Officeu načinjene za ministra Edena, kao priprema za razgovor s delegacijom, polaze od velikog pomaka u vanjskoj politici Jugoslavije nakon 1948., u unutarnjoj politici se priznaju slabosti, ali se naglašava temeljno stajalište da se na takve pojave može utjecati samo kontaktom, a ne odbijanjem susreta. Navodi se također da je u "građanskoj sferi napravljen velik pomak zadnjih godina". Kada su u pitanju religija i crkva smatra se da ono što je crkva u Jugoslaviji pretrpila od nove vlasti nije više no u drugim istočnoeuropskim državama, a navode se i usporedbe s odnosom prema crkvi u Francuskoj početkom stoljeća (jer se i tamo "većina katoličkih svećenika aktivno opredijelila za sile Osovine"). Navedeno je da postoji trend poboljšanja i da je za Novu godinu oslobođeno 23 svećenika iz zatvora,⁴¹ da je Tito primio 8. siječnja 1953. delegaciju biskupa Katoličke crkve u cilju dogovora o stvaranju zajedničkog tijela Crkve i Vlade pri izradi nacrtu novog zakona u vjerskim zajednicama, i sl.⁴² Dalje se kaže: "Jugoslavenske vlasti su očito voljne pokazati da je modus vivendi s Katoličkom crkvom moguć sada, kada vatikanski predstavnici nisu više u Jugoslaviji". Ali, već u intervjuu s američkim novinarom kratko potom je "kardinal Stepinac naglasio da nikakav sporazum nema snage ukoliko nije potpuno odobren od Svete Stolice".⁴³

Elaborat 'Protureligijska politika jugoslavenske vlade' nastao krajem 1952. ili početkom 1953., priložen diplomatskom izvještaju iz Beograda od 2. siječnja 1953. godine, razlaže ideološku i političku pozadinu tih odnosa. Teorijski, jugoslavenski ustav jamči građanima slobodu savjesti, i crkvama u državi slobodu organiziranja, ali u praksi ta je sloboda ograničena brojnim faktorima, kaže se u spisu. Tenzije između crkve i države, uobičajene i u zapadnim društvima, u Jugoslaviji su podređene temeljnom konfliktu između komunističkog materijalizma i kršćanske (i muslimanske) vjere. Dodatno su komplicirane i sukobom, političkim i religijskim, između Katoličke i Pravoslavne crkve i "pojačane pristrano-

⁴⁰ PRO, FO 371/107837, WY 1058/15. The Catholic Union je u ime svih katoličkih organizacija u V. Britaniji poslao svoju izjavu medijima i državnim funkcionarima. U njoj se protestira zbog progona kršćana u Jugoslaviji, kao "općepoznatoj činjenici", te navodi: "It is administrative, rather than legislative in character and the complaint of Catholics is not only against Yugoslav law but even more against the way in which the law is interpreted and applied ñ or not applied." PREM 11/579, 1. str.

⁴¹ U izvještaju od 16. I. 1953. stoji navod o 43 katolička svećenika iz Slovenije puštena iz zatvora uoči sastanka biskupa s Titom, tj. u sklopu novogodišnjih amnestija. PRO, FO 371/107815, WY 1013/2.

⁴² PRO, FO 371/107837, WY 1058/3.

⁴³ PRO, FO 371/107815, WY 1032/2, Izvještaj iz Beograda 16. I. 1953.

šću pokazanom od Vatikana za vrijeme rata prema ustaškom režimu”,⁴⁴ a danas prema talijanskim zahtjevima u vezi sa ‘Slobodnim teritorijem Trstom’ (STT). Konačno, sve je to “ojačano tvrdoglavošću jugoslavenskog temperamenta”.

Iako država tolerira religiju kao “opijum” za one koji su prestari da promijene svoja uvjerenja, u odnosu prema odgoju mladih je nepomirljiva i ne dopušta crkvi, ni Katoličkoj ni Pravoslavnoj, baš nikakv utjecaj, stoji u elaboratu.

Religijski rascjep Katolička - Pravoslavna crkva praćen je političkim rascjepom, oličenom u “srpskom centralizmu i hrvatskom separatizmu”. Držanje Katoličke crkve, ako ne metodama, a ono prema ciljevima ustaškog režima “tog antipartizanskog, antipravlavnog i antimuslimanskog pokreta je bilo u osnovi simpatizersko”.⁴⁵ “Nažalost, poznato je” kaže se dalje, da je katoličko svećenstvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, u cjelini, “gledalo kroz prste” i ponekad aktivno poticalo ustaške ekscese, stoji u dokumentu. “Zbog toga im partizanski pokret nikad neće oprostiti.” Drugi, komplicirajući faktor je identifikacija Vatikana s nečim što jugoslavenska vlada smatra “ekspanzionističkom politikom talijanske vlade”.⁴⁶

U vezi sa ‘sadašnjom situacijom’ ocjenjuje se da je glavna krivnja na jugoslavenskim vlastima, ali da ni Katolička crkva nije bez krivnje. Po elaboratu, iako su svećenička udruženja pokušaj odvajanja svećenstva od hijerarhije, ona se bave pitanjima mirovina i sličnim korisnim akcijama te su zapravo “oblik državne pomoći”. Osobito se potcrtava svrstavanje katoličke hijerarhije u Trstu na talijansku stranu, a primjetno je da Vatikan u vođenju ‘kadrovske politike’ odabire za mjesta u Jugoslaviji osobe poznate po “kolaboracionističkom držanju” (odnosno “simpatijama”) kao što je to neposredno slučaj iz 1952. s imenovanjem nuncija u Beogradu. U namjerne poteze svrstano je i imenovanje A. Stepinca kardinalom.

⁴⁴ “Tensions between Church and State are familiar even in Western society. But in Yugoslavia they are subordinate to the fundamental conflict between Communist materialism and Christian (and Moslem) faith, complicated by the cleavage, both political and religious, between Catholic Croatia and Orthodox Serbia, and exacerbated by the partiality shown by the Vatican during the war towards the Ustashi regime under the Quisling Pavelich and at the present time towards the Italian claims in the Free Territory of Trieste.” PRO, FO 371/107887, WY 1781/5, “The Anti-religious Policy of the Yugoslav Government”, 1. str.

⁴⁵ “During the last war the Italian and German-sponsored Ustashi regime in Croatia, under the Quisling, Pavelich, was responsible for the massacre or forced conversion of hundreds of thousands of non-Catholic Yugoslavs. The Roman Catholic Church’s attitude to the aims, if not the methods, of this anti-Partisan, anti-Orthodox, and anti-Moslem movement was in general one of sympathy.” Isto.

⁴⁶ Isto.

Što se tiče protujugoslavenske kampanje u vezi s ‘progonom crkve’, slika koja se nudi u javnosti, po ovom dokumentu, ne odgovara potpuno činjenicama: crkve i samostani su otvoreni, nema zabrane propovijedanja i ispovijedanja (osim za članove partije), u zatvorima je manji broj svećenika. Slučajevi zaplašivanja i fizičkog nasilja nisu česti, ali su ružni oni koji se povremeno dogode, npr. ubojstva svećenika od ‘nepoznatog napadača’ i sl.

Ulogu A. Stepinca elaborat ocjenjuje na sljedeći način: za vrijeme rata on je “održavao nepotrebno srdačne odnose s njemačkim i talijanskim okupacijskim vlastima” te ustašama, pri čemu nije zauzeo javno stajalište protiv masakra Srba i prisilnih prekrštavanja.⁴⁷ Poslije rata on je predstavljao “simbol Hrvata i katolika protiv komunizma”.

Titov oštar govor 16. prosinca u vezi s vatikanskim protestima oko Stepinca te u povodu njegova najavljenog prijema u V. Britaniji i prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom, nisu ocijenjeni ‘olakšavajućima’.⁴⁸

Britanska je diplomacija uoči posjeta, da bi si priskrbila što manje napada iz katoličkih krugova u domaćoj javnosti, nastojala pronaći mogućnosti za smanjenje tenzija u odnosima Vatikan - Jugoslavija. O tome govore i spisi koji dokumentiraju dopisivanje između ‘Britanskog poslanstva kod Svete Stolice’ i Foreign Officea.⁴⁹

Istodobno je jugoslavenskoj strani, nakon protesta njezina veleposlanika 15. prosinca 1952., kada je izgledalo da je posjet postao upitan, uputila umirujuću poruku, ali je instruirala svog predstavnika u Beogradu da naglasi jugoslavenskim vlastima da je ta poruka tajna i da ni u kom slučaju ne smije dospjeti u javnost.⁵⁰

⁴⁷ “During the war he maintained unnecessarily cordial relations with the German and Italian occupying forces and with the German-sponsored Ustashi puppet government. In particular he appears to have taken no public stand against the massacre of Serbs by Ustashi, other than a belated warning against ‘forcible conversation’. After the war he became the symbol of the stand of Croats and Catholics against the Communist regime.” Isto, 3. str.

⁴⁸ B. HEUSER smatra da su Britanci razvoj Jugoslavije nakon 1948. smatrali obećavajućim u smislu kretanja prema zapadnim modelima demokracije i da je za liberalizaciju režima tih godina bilo potrebno poboljšati još samo odnose s Katoličkom crkvom. O tome su govorili i načelno, ali i iz pozicije vlade izložene napadima u javnosti, posebno uoči dolaska J. B. Tita. n. dj., 197.

⁴⁹ PRO, FO 371/107831 i 107887.

⁵⁰ Poruka koju je Mallet trebao predati Titu glasi: “Her Majesty’s Government hope that the recent criticism in certain quarters in the United Kingdom of the proposed visit of Marshal Tito to this country in the spring will not in any way impair the development of close collaboration between themselves and the Yugoslav government based on common interests, which it is and remains their policy to promote.” Dalje se naglašava: “In conveying this message, you should make it clear that it is strictly private and that it must not be allowed to leak to the press.” PRO, PREM 11/578, WY1053/80, telegram od 20. XII. 1952.

3. Jugoslavija u britanskom tisku uoči posjeta

U britanskom tisku je uoči dolaska J. B. Tita u veljači i ožujku, objavljeno niz priloga, uglavnom afirmativnih, o situaciji u Jugoslaviji, pri čemu je većina autora polazila od portretiranja Tita kao velikoga ratnog stratega, simbola junaštva i patnji naroda Jugoslavije za vrijeme rata te isticanja da je ta zemlja bila važan član antifašističke koalicije. Naglašavana je brzina obnove u državi, ali je pisano i o teškom životu najvećeg dijela građana u zemlji, kao posljedice ratnih razaranja. Tadašnje stanje je prema nekim statističkim podacima, ali i izjavama građana u pojedinim dijelovima zemlje (npr. u Bosni i Hercegovini) uspoređivano sa socijalnim prilikama prije rata, pri čemu je istican određen pomak u nekim područjima života. Kritičkih komentara koji bi dublje ulazili u političku situaciju nije bilo puno: navođeni su osnovni podaci o načinu funkcioniranja političkog sustava, prikazivan je razlaz sa Sovjetskim Savezom, pisano je o ambicioznim planovima rukovodstva da industrijalizira zemlju, o velikim mogućnostima zapošljavanja, nastojanjima vlasti na prosvjećivanju i obrazovanju stanovništva i sl. Konstatirana su, iako odmjerenom, i ograničenja koja proizlaze iz vladanja jedne partije (nemogućnost organiziranja opozicije), kritizirana je velika uloga policije i restriktivnost u djelovanju crkvi.

Isticali su se, npr. /*Manchester Guardian* u kojemu je Kathleen M. Stahl objavila seriju (sedam) članaka u nastavcima pod nazivom 'Izvještaj o Jugoslaviji' u razdoblju od 18. veljače do 7. ožujka, i *Sunday Observer*, listovi liberalne orijentacije.⁵¹ Uz već spomenute odrednice, K. Stahl je naglasila da "domet državne kontrole nad životom građana je još uvijek znatan i, čini se, najveći u Beogradu", ilustrirajući to navodima da je bilo, i još uvijek ima, slučajeva da i javna i tajna policija poduzimaju istrage koje često ne vode nikakvim stvarnim dokazima o nečijoj protudržavnoj djelatnosti, osim što stvaraju probleme građanima. Ali, i domaći stanovnici i stranci koji tu dulje žive, po njoj, ističu napredak u porastu građanskih sloboda posljednjih godina: to se radije naglašava, kaže autorica, nego što se govori o sadašnjim ograničenjima.⁵² Analizirajući položaj crkvi te odnos vlasti prema religijskim pitanjima, Stahl naglašava da komunisti religiju odbacuju, i da članovi njihovih obitelji ne idu u crkvu, jer bi se "o tome moglo pričati". Ali, po njoj, "crkve i mošeje su dobro održavane i veoma posjećene".⁵³

Nezavisni *Sunday Express* je bio među listovima koji su bili mnogo kritičniji a kao jedan od najoštrijih priloga mogao se smatrati onaj o progono crkvi i vjere u Jugoslaviji, od Evelina Vaughna, prijašnjeg 'oficira za vezu' u partizanima. Tijekom studenog i prosinca objavljeno je u britan-

⁵¹ PRO, FO 371/107817.

⁵² PRO, FO 371/107817, WY 1016/1(A), (*Manchester Guardian* 19. II. 1953., 'The Attitude to Freedom')

⁵³ Isto.

skom tisku više napisa i izjava katoličkih organizacija i pojedinaca koji su upozoravali na religijski progon u Jugoslaviji.⁵⁴ Tek je nakon izjave katoličkog kardinala Griffina početkom prosinca, da susret s jugoslavenskim predstavnicima treba iskoristiti da ih se upozori na taj problem i da se utječe na Tita, kritika postala nešto umjerenija.⁵⁵

4. Jugoslavija i uključivanje u zapadne obrambene planove

Poboljšani odnosi sa Zapadom doveli su i do razgovora koji su na određenoj razini predviđali i uključivanje Jugoslavije u strategijske vojne planove za jugoistok Europe. Razgovori su vođeni uglavnom s američkom stranom, ali s promjenjivim uspjehom, jer su obje strane imale rezervi oko čvršćeg povezivanja. Sporazum zaključen između Grčke, Turske i Jugoslavije početkom 1953., više političke a manje vojne naravi, neizravno je Jugoslaviju trebao približiti zapadnim vojnim asocijacijama jer su te zemlje bile članice Sjevernoatlantskog saveza (NATO). Ali, otvoreni problemi u odnosima Jugoslavije i Italije, također članice Sjevernoatlantskog saveza, komplicirali su ovo pitanje.

Ideja o formalnom uključivanju Jugoslavije u NATO, pripisivana predsjedniku SAD-a Dwightu Eisenhoweru, nigdje nije neposredno i otvoreno elaborirana u obliku prijedloga, a jugoslavenska strana je tome pristupala na način kako je to 1953. u razgovorima u Londonu učinio Tito rekavši svojim domaćinima da osjeća dovoljnu potporu unutar zemlje za prihvaćanje obveza u zajedničkoj obrani - ali izvan NATO modela.

Može se reći da je u razdoblju 1951.-1953. ovom pitanju, kao i mogućnostima bilateralnih sporazuma te vrste sa zapadnim zemljama, Jugoslavija prilazila s određenim taktičkim namjerama, tj. zbog jačanja svojih pregovaračkih pozicija u odnosima sa Zapadom.⁵⁷

U tom smislu uoči posjeta V. Britaniji u jugoslavenskom se tisku pojavilo nekoliko priloga u kojima se uvijeno pisalo o mogućem sporazumu s tom zemljom.

O navodnoj želji Jugoslavije da sklopi s Ujedinjenim Kraljevstvom sporazum ('sporazum o prijateljstvu') sličan onom s Grčkom i Turskom,

⁵⁴ Zbog tog napisa, ali i nekih drugih koji su izvijestili i komentirali rezoluciju s protestnog javnog skupa koji je organizirao katolički kardinal Griffin 6. XII., u Foreign Office je 15. XII. došao tadašnji jugoslavenski veleposlanik Jože Brilej predati *demarche*. PRO, FO 371/102184, spis od 16. XII. 1952. U telegramu Foreign Officea upućenom u Beograd, stoji da u 'protujugoslavenskoj kampanji' učestvuje ne samo Katolička crkva nego da i Canterburyški nadbiskup razmišlja o davanju protestne izjave te se zaključuje: 'I am impressed by the strenght of feeling in this country', PRO, FO 371/102183, Telegram od 3. XII. 1952.

⁵⁵ PRO, FO 371/125048, /Permanent under-Secretary planing/, 'The Visit of President Tito - The Religious Situation in Yugoslavia'.

⁵⁶ LEES, *n. dj.*, 129.

⁵⁷ BEKIĆ, *n. dj.*, 464.

u Foreign Officeu je 14. ožujka 1953. načinjena bilješka. Šef Južnog odjela FO-a N. J. Cheetham je zapisao da bi se to dalo zaključiti iz aluzija u nekim važnijim jugoslavenskim novinama (koje su, po njemu, očito na to potaknute s ‘visokog mjesta’), kao i u Titovim intervjuima *Daily Expressu* i *Le Mondeu*. Ali, u intervjuu danom *Observeru* nešto kasnije, on se malo korigirao “naglašavajući da bi Jugoslavija to napravila ako bude trebalo”. Mišljenje je FO-a da Tito neće učiniti više od tog nagovještaja, a što se britanske strane tiče, piše Cheetham, poželjno je obeshabriti takvu ideju jer nema “praktične koristi za nas” a još bi mogla biti i neugodna zbog američke i francuske strane i osobito bi se to loše odrazilo na stanje u Italiji.⁵⁸

I. Mallet je 21. ožujka javio da nema više ‘spekulacija’ oko cilja razgovora otkako je Tito dao izjavu uoči svog odlaska agenciji Tanjug da je posjet “opće političke naravi” i da neće imati nikakvih “iznenađujućih rezultata”.

5. Tisak u Jugoslaviji o britanskoj politici i društvu uoči posjeta

U jugoslavenskom tisku je uoči puta J. Broza Tita također objavljeno puno napisa o Velikoj Britaniji. Kako je izvijestio veleposlanik Mallet, oni su, “iako ne nekritični oko pojedinih aspekata života u Britaniji, ujednačeno prijateljski u tonu”.⁵⁹ Tako je npr. *Vjesnik* u siječnju objavio “Bilješke s puta po Britaniji”, članak nastao nakon posjeta studentske delegacije u kojoj su bili predstavnik Zagrebačkog sveučilišta i Centralnog komiteta Saveza omladine Jugoslavije. Prilog je socijalno intoniran i razmatra svakidašnji život u Britaniji, položaj zaposlenih žena koje nisu jednako plaćene za isti rad kao njihovi muški kolege i sl.⁶⁰ Objavljivani su i prilozi koji su govorili o stereotipima o Britancima, odnosno pokušali objasniti čitateljima neke ‘tipične’ slike iz života ljudi na Otoku (*Vjesnikov* dopisnik iz Londona Josip Kirigin i *Politikin* Milan Radojčić). Politički prilozi o npr. ‘kolonijalnom’ pitanju (Sudan) su izbalansirani⁶¹ kao i oni koji se tiču unutarnje politike.⁶²

⁵⁸ PRO, FO 371/107835, Wy 1054/81 (A), bilješka od 14. III. 1953.

⁵⁹ PRO, FO 371/107835, Wy 1054/78

⁶⁰ *Vjesnik*, 13. I. 1953., 3. (Josip Kotnik)

⁶¹ Npr. *Vjesnik*, 20. I. 1953., 3. (“Opet oštro između Londona i Kaira”)

⁶² Npr. *Vjesnik*, 5. I. 1953., 3. (“Mjere štednje u Velikoj Britaniji”) i *Vjesnik*, 5. II. 1953., 3. (“Stalno osipanje u KP Britanije”)

IV. Organizacijska pitanja posjeta

1. Definiranje vrste posjeta

U pripremi posjeta velik dio angažmana diplomatskih službenika obje strane posvećen je definiranju razine posjeta, odnosno njegovoj vrsti.

Kako je posjet dogovoren u vrijeme kada Tito još nije bio predsjednik države, nego predsjednik vlade, a poziv mu je upućen od britanskog premijera, nastali su kasnije tj. nakon nekoliko mjeseci, kada je Tito prema ustavnim promjenama postao i predsjednik Republike, problemi oko definiranja tipa posjeta.

Budući da novi britanski suveren, kraljica Elizabeta, nije primala službene posjete prije krunidbe, posjet J. B. Tita kao suverena Jugoslavije mogao je po protokolu biti samo 'privatan'. To jugoslavenskim vlastima nije odgovaralo, osobito s obzirom na potrebu da taj posjet u danim okolnostima ima najveću razinu.

Jakša Petrić, savjetnik u jugoslavenskom veleposlanstvu, zvao je 12. prosinca 1952. u Foreign Office da vidi što se može promijeniti u formulaciji 'privatni posjet', rekavši da Tito nije time zadovoljan, iako razumije razloge. Odgovoreno mu je da će novinama biti dane upute da se o posjetu piše s najvećom mogućom pažnjom, da će u svim prilikama za vrijeme boravka njegov tretman biti na najvišoj razini.

U komentaru bilješke u Foreign Officeu stoji ocjena: "Očito je da će Jugoslaveni biti vrlo razdražljivi i protokolarni oko ovog posjeta. Nema sumnje da je njihov cilj pokazati svijetu da je vladar nove Jugoslavije tretiran s najvećim poštovanjem i uvažavanjem od strane kapitalističke monarhije".

Diplomatski izvještaj iz Beograda 30. siječnja 1953. konstatira u sličnom tonu da "Jugoslaveni imaju ideju o svojoj važnosti i posjet Ujedinjenom Kraljevstvu je dio tog shvaćanja". Jer, ne samo da je to prvi Titov posjet jednoj zapadnoj zemlji, nego i prvi nakon njegova izbora za predsjednika države. Tu je i pitanje osobnog Titova prestiža, naglašava I. Mallet. Posebno su osjetljivi na tretman, kaže on, te ističu želju da Tito bude tretiran kao šef države jednak domaćinu, ili da mu se barem ne iskazuje manja pažnja nego što se iskazuje gostu istog ranga.

O konačnom definiranju razgovarano je i tijekom veljače: britanski veleposlanik je šefu Titova protokola Slavenu Smodlaci objasnio da to ne može biti 'državni posjet', jer otkako je Tito 'šef države' to ne može biti 'službeni posjet' u koji se inače primaju premijeri. Posjet je dakle, u službenom smislu 'privatan', a ne 'državnički', državni. Ali, bit će mu dana važnost kao da jest državni. Smodlaka je zatražio da ukoliko se posjet

⁶³ PRO, FO 371/107832, 1054/9

ne može imenovati ‘službenim’, neka se pokuša izbjeći zvati ga ‘privatnim’.⁶³

Zapisnik razgovora s jugoslavenskim veleposlanikom u Londonu 24. II. također sadrži isto pitanje: ‘državni’, ‘privatni’ ili ‘službeni’ posjet? Kada je u pitanju Tito kao šef države, ostaju samo dvije mogućnosti: državni ili privatni, rečeno je Vladimiru Velebitu. Državni ne može biti jer kraljica još nije okrunjena. Ali, tretman će biti kao da je službeni.

Osnovno je, dakle, da Tito dolazi u ‘privatni posjet’ kao ‘gost Vlade’, ali kako stoji i u depeši britanskog Admiriteta od 26. veljače, upućenoj u svoje zapovjedništvo u Mediteranu, posjetu se “ipak pridaje najveća važnost”.⁶⁴

Javnost u Jugoslaviji saznala je o ovom problemu i to u jednom fragmentarnom i ublaženom obliku, kada je prenesena izjava J. B. Tita neposredno nakon službenog dočeka da posjet “nema izrazito službeni karakter”, ali da bi unatoč tome mogao pridonijeti boljem razvoju suradnje i sl.⁶⁵

2. Pitanje prometnog sredstva

U jugoslavenskim novinama o ovom pitanju se nije uopće raspravljalo ‘do zadnjeg časa’, tj. čak i kada je objavljeno da je Tito otišao na put u V. Britaniju nije navedeno prijevozno sredstvo: to je učinjeno dan kasnije.⁶⁶ Ali sudeći po građi u FO-u, o tom pitanju se opsežno i dugo vremena raspravljalo. Jugoslavenske vlasti nisu isprva davale jasne izjave o tome, tek su navođene mogućnosti da to bude zrakoplov ili brod.

Tek sredinom veljače britanska strana je dobila obavijest da će Tito najvjerojatnije putovati školskim brodom ‘Galeb’ i da se od Malte nadalje traži pratnja britanskih brodova. Britanska strana je na to 26. veljače ponudila mogućnost da se na Gibraltaru Tito ukrca u zrakoplov britanskoga ratnog zrakoplovstva.⁶⁷

Krajem veljače jugoslavenska strana je donijela konačnu odluku da se putuje brodom. Ako bi se vrijeme pokvarilo, od Malte, ili radije Gibraltara, putovalo bi se zrakoplovom. Britanska ponuda da zrakoplov Royal Army Forces (R.A.F.) dođe po Tita i u Jugoslaviju, a ne samo na Maltu,

⁶⁴ Na ist. mj. O protokolarnim nejasnoćama pisao je *Daily Mail* od 11. III., naglašavajući aspekt vojnih počasti koje su trebale biti dane kao da je riječ o službenom posjetu, a on to nije bio. Isto.

⁶⁵ *Vjesnik*, 17. III. 1953., 1.

⁶⁶ *Vjesnik*, 9. III. 1953., na prvij je stranici objavio: “Maršal Tito otputovao je jučer u Veliku Britaniju”, navodeći uz to još osobe u pratnji. Idući dan objavljeno je: “Kako se predviđa, maršal Tito putovat će do Velike Britanije nešto dulje od tjeđan dana”. Dalje se navodi da će se putovati Jadranom, Sredozemnim morem do Malte, zatim do Gibraltara i Atlantskim oceanom. Ime ‘Galeba’ navodi se u izvještajima sljedećeg dana.

⁶⁷ PRO, FO 371/107833, WY 1054/27(A)

prema izvještaju britanskog veleposlanika, odbijena je iz 'sigurnosnih razloga'.

Dok su se na jednoj strani dogovarale pojedinosti s jugoslavenskim predstavnicima, britanske vlasti su se užurbano dopisivale o istom pitanju i s vlastima Malte i Gibraltara te 'osluškivale' izvještaje svojih diplomata iz Madrida. U vrijeme dok su se razmatrale obje mogućnosti - putovanje brodom i zrakoplovom, britanske vlasti su bile u vezi sa svojim zapovjedništvom pomorskih snaga u Mediteranu. Na mogućnost da se Tito iz Gibraltara odveze zrakoplovom, protestirale su španjolske vlasti, jer da to nije civilni zrakoplov, a imaju i primjedbe na putnike.⁶⁸ Guverner Malte također je 27. veljače odbio mogućnost da 'Galeb' pristane u njihovoj luci, navodeći mogućnost demonstracija lokalnih katolika.⁶⁹

Izmjena depeša između FO-a i pomorskih vlasti u Mediteranu, krajem veljače i početkom ožujka pokazivala je da Gibraltar ne želi primiti Tita zbog unutarnjih španjolskih pitanja, protiv su i katolici Gibraltara. U jednoj od depeša stoji da je Tito o tome obaviješten i da to prihvaća, što znači da neće pristajati na Gibraltar, ako ga vremenske prilike ne prisile da put završi zrakoplovom.⁷⁰

Kraj Malte 'Galeb' su trebala dočekati dva britanska razarača, 'Gabbard' i 'Barrosa', koji bi ga pratili do Plymtha gdje će biti pojačani sa 'Zephyrom' i 'Orwellom'.

Dana 2. ožujka iz Admiraliteta je Zapovjedništvu u Mediteranu stigla definitivna obavijest da se 'Galebom' putuje cijela ruta i da neće biti zastavljanja ni na Malti ni u Gibraltar.

Problemi oko pristajanja u Gibraltaru pojavili su se i pri povratku. O tome svjedoči bilješka nastala u Foreign Officeu 20. ožujka, a koja je vezana uz upit premijera Churchilla bi li Tito mogao pristati u Gibraltar na povratku u Jugoslaviju.

Mišljenje FO-a polazi od toga da se treba "sjetiti da je u jednoj fazi planiranja dolaska Tito bio pozvan da na Gibraltar pređe s broda u R.A.F.-ov zrakoplov." Ali, kad je guverner Gibraltara to čuo, odmah je poslao telegram Kolonijalnom uredu odbijajući takav posjet. Od općih razloga naveo je negativno raspoloženje katoličkog stanovništva na Gibraltar, a s lokalne točke gledano posjet je nepoželjan zbog štrajka španjolskih radnika. Primjedbe guvernera osnažene su i stajalištima britanskog veleposlanika u Madridu koji je imao isto mišljenje.

⁶⁸ PRO, FO 371/107832, WY 1054/4

⁶⁹ PRO, FO 371/107833, WY 1054/27(B)

⁷⁰ PRO, FO 371/107832, WY 1054/45, 45 (A), 45 (B). Novine u Jugoslaviji se nisu bavile ovim pitanjima: *Vjesnik* je prenio Tanjugovu informaciju da su kod Malte 'Galeb' dočekali britanski razarači i da je Titu predana tom prilikom poruka zapovjednika britanskih snaga u Sredozemlju, lorda Mounbattena. Na sličan način je izviješteno i o prolazu kroz Gibraltar gdje je 'Galeb' pozdravljen od jedinica britanske flote i nosača aviona. *Vjesnik*, 12. III. 1953., 1.

“Prisutnost Tita u Gibraltaru bila bi smatrana smišljenom kalkulacijom protiv Španjolske i dovela bi do obnove protubritanskog raspoloženja”, završava preporuka FO-a. Na povratku iz Britanije Tito je, kako je to izvijestio *Vjesnik* od 28. ožujka, kraj Malte “na brodu primio glavno-komandujućeg britanske Sredozemne flote i glavnog komandanta pomorskih snaga Atlantskog pakta u Sredozemlju lorda Mountbattena”.

3. Broj osoba u delegaciji

Početak veljače tekli su pregovori oko broja ljudi u Titovoj pratnji. Prvi izvještaji su govorili da je zamišljeno da na put s Titom pođe mnogo ljudi. FO je javio svom veleposlaniku Malletu 2. veljače da bi broj koji je ponuđen s jugoslavenske strane kao definitivni - 35, trebalo smanjiti za 10. Nekoliko dana kasnije javljeno je da pristaju na 14 osoba u pratnji.⁷¹

Prema diplomatskom izvještaju iz Beograda od 20. veljače opet je proširena lista osoba u pratnji: s 14 na 29, s tim što se naglašavalo da će samo 12 biti s Titom u službenoj rezidenciji “White Lodge” u Richmond Parku,⁷² dok će se za smještaj ostalih pobrinuti veleposlanstvo.

Službenu pratnju su činili: Koča Popović, ministar vanjskih poslova, dr. Aleš Bebler, pomoćnik ministra vanjskih poslova, dr. Slaven Smodlaka, opunomoćeni ministar (šef protokola) i Anton Vratuša, tajnik pratnje.⁷³

U osobnoj pratnji su bili: generali Milan Žeželj i Miloš Šumonja, privatni tajnik J. B. Tita Branko Vučinić, savjetnik Mirko Mastilović i liječnik prof. dr. Božidar Lavrič.

Kao tehničko osoblje navedeni su: prevodilac Zvonimir Petnički, tajnik Mirko Milutinović, ‘ataše’ Vjekoslav Bilić, tri ‘obična oficira’ i četiri oficira službe sigurnosti, ‘ataše za štampu’, fotograf, kameraman, i dva tehnička pomoćnika. Navedena je i grupa osoba kao ‘sluge’: kuhar, osobni sobar, brijač, spremačica.

U pratnji je bio i vice-admiral Josip Černi, šef jugoslavenske mornarice.

⁷¹ PRO, FO 371/107832, WY 1054/4.

⁷² Smještaj u izdvojenoj kući, a ne u nekom od hotela zagovarale su obje strane, iz sigurnosnih razloga: o tome u građi postoji nekoliko dokumenata. U pronalaženje odgovarajućeg rezidencijalnog objekta bili su uključeni Ministarstvo rada i Kabinet premijera. PRO, FO 371/102184.

⁷³ PRO, FO 371/107833, WY 1054/31.

4. Protokolarna pitanja

U pripremi posjeta dogovarane su i pojedinosti koje su se odnosile na protokol u odijevanju, raspored za stolom pri svečanim objedima, izmjenu poklona i sl. U jednom od izvještaja iz Beograda stoji da su na jugoslavenskoj strani “preokupirani pitanjima odjeće”, zanima ih što se protokolarno prihvaća kao dnevna i večernja odjeća i sl. “Očito Tito ne želi da se pojavi u uniformi.”⁷⁴

Zatim, vladao je velik interes o tome tko će Tita dočekati u zračnoj luci (u vrijeme dok se zrakoplov razmatrao kao glavno prometno sredstvo, tj. na početku dogovora), odnosno na Westminsterском keju: iz jugoslavenskih krugova naglašavano je da Tito ne očekuje baš Churchilla, ali..

S posebno velikom pažnjom razmatrana su protokolarna pitanja u vezi s prijemom te ručkom s kraljicom Elizabetom.

Jugoslavensku stranu veoma je zanimala formalna procedura ulaska J. Broza Tita u jednu stranu zemlju, te je “sa zadovoljstvom” primljena informacija koju im je 26. veljače dao britanski veleposlanik da Tito ne treba imati putovnicu tom prigodom.⁷⁵

5. Pitanje datuma i programa posjeta

Prvo je bilo predviđeno da posjet započne 21. ožujka, ali je jugoslavenska strana početkom veljače predložila da to bude tjedan ili dva prije, tj. 16.-21. ožujka, što je s britanske strane prihvaćeno bez ikakvih primjedbi.⁷⁶ U jugoslavenskim novinama je to objašnjeno (iako “iz neslužbenih izvora”), zauzetošću britanskog ministra vanjskih poslova.⁷⁷

Prema Malletovu izvještaju od 20. veljače Tito je izrazio želju da nekoliko dana provede u razgledavanju Londona, naglašavajući da ne traži dulje razgovore s vladinim ministrima. U to vrijeme operiralo se s informacijom da će se sresti i s članovima Laburističke stranke, ali s jugoslavenske strane je 20. veljače zatraženo da se to ne unosi u službeni program.⁷⁸

⁷⁴ PRO, FO 371/107833, WY 1054/31.

⁷⁵ PRO, FO 371/107833, WY 1054/38.

⁷⁶ PRO, FO 371/107833, WY 1054/29. U spisima premijera Churchilla nalazi se zapisnik razgovora vođenog u Foreign Officeu 3. veljače kada je veleposlanik Velebit zatražio izmjenu datuma posjeta: “For security reasons, the Marshal now wished to advance the date of his visit by, say, a fortnight”. Još je rekao da se u Beogradu, u najužim krugovima oko Tita, o tome znalo još prije dva tjedna, ali da on nije dobio ovlaštenje da o tome obavijesti britansku stranu, iako je htio. PREM 11/578.

⁷⁷ *Vjesnik*, 10. III. 1953., 1. O datumu posjeta *Vjesnik* nije izvijestio sve do 10. III. kada je najavljeno da Tito dolazi u London 16. III. U broju od 3. III. najavljeno je da će se posjet dogoditi “u toku ovog mjeseca”, a krajem siječnja isti list je pod naslovom “Obični ljudi pozdravljaju dolazak Tita” o posjetu govorio bez ikakvih vremenskih odrednica. (*Vjesnik*, 23. I. 1953., 1.)

Parlamentarna pitanja 26. veljače 1953. ticala su se razine susreta i atribucije posjeta, a primjedbi je bilo i na tajnost informacija o programu posjeta. Također su ministra vanjskih poslova pitali koje je “grupe protivne vladi” /jugoslavenskoj/ susreo za vrijeme prošlogodišnjeg boravka u Beogradu, na što je on kratko odgovorio: “Nijednu”.⁷⁹

V. Boravak Josipa Broza Tita u V. Britaniji 16.-21. ožujka 1953.

1. Politički razgovori, protokolarni susreti, obilazak znamenitosti

Po programu dolaska, utvrđenom u Foreign Officeu 6. ožujka⁸⁰ ‘Galeb’ se očekivao u ponedjeljak, 16. ožujka u 13 sati na Greenwichu. Tamo ga je trebao dočekati jugoslavenski veleposlanik na britanskom brodu ‘Nora’ kojim bi Tito i osam osoba iz pratnje otplovili u 14.15 za Westminster Pier. Ukrcavanje na ‘Noru’ objašnjeno je pogodnošću tog broda za plovidbu ispod londonskih mostova, nasuprot veličini ‘Galeba’ koji nije odgovarao toj svrsi.

U međuvremenu, na Westminster Pier trebali su doći u 14.50 vojvoda od Edinburgha, suprug kraljice Elizabete, premijer W. Churchill i ministar vanjskih poslova A. Eden. Susret s Titom bio je predviđen za 15.00 sati. Nakon smotre počasne garde, gosti i domaćini otišli bi u sjedište Vlade, Downing Street 10.

Iz Foreign Officea je od lučkih vlasti Londona zatraženo da se, što je moguće dulje, odloži objavljivanje dana dolaska Tita.⁸¹

U stvarnosti, ‘Galeb’ koji se na ušću Temze očekivao po podacima britanskog admiraliteta ujutro 16. ožujka, stigao je tamo 12 sati ranije, 15. ožujka popodne. Tamo je, usidren, čekao do jutra, kada je po *Vjesniku* trebao krenuti za Greenwich, gdje ga je čekala ‘Nora’. ‘Galeb’ je imao

⁷⁸ PRO, FO 371/107833, WY 1054/31. Istodobno, u FO postoji bilješka približno iz istog razdoblja da neće biti privatne večere laburista s Titom, iako je to bilo dogovoreno, na prijedlog te stranke. *Vjesnik* je 10. III., na prvoj stranici, o tome napisao: “Poluslužbeno se dosad znade toliko, da će maršal Tito u Londonu razgovarati s predsjednikom vlade Churchillom i s ministrom vanjskih poslova Edenom, a možda i s drugim ministrima, dok će mu kraljica Elizabeta prirediti svečani ručak u Buckinghamskoj palači. Možda će se maršal Tito sastati i s drugim britanskim javnim radnicima - zna se, na primjer, da ga neki vodeći laburisti namjeravaju pozvati na ‘cocktail-partiju’- ali to nije sigurno, jer zavisi o tome, koliko će maršal Tito imati slobodnog vremena nakon razgovora s britanskim državniciima.”

⁷⁹ PRO, FO 371/107836, WY 1057/1.

⁸⁰ PRO, FO 371/107834, WY 1054/55. *Vjesnik* je program boravka objavio 13. III. i on nije sadržavao vremenske odrednice nego je nabrajao susrete tijekom šest dana. Povratak je najavljen za subotu, “morem”. U broju od 16. III. isti list je napisao da se “još uvijek ne zna točan raspored boravka.”

⁸¹ PRO, FO 371/107833, WY 1054/27. Po specijalnom izvjestitelju *Vjesnika*, sav promet na Temzi trebao je biti obustavljen od 14.30 do 15.30 sati. *Vjesnik*, 16. III. 1953., 1.

ostati usidren u Shallwelskom bazenu gdje će ga, po *Vjesniku*, “čuvati patrolni brodovi iz Harwicka i nekoliko torpednih brodova”.⁸²

Ali, ni idući dan nije tekao po predviđenom planu: “zbog magle”, kako je napisao *Vjesnik*,⁸³ ‘Galeb’ je sa zakašnjenjem krenuo prema ‘Nori’ i stigao u 16.00 sati. Vožnja tim brodom trajala je do 17.20 kada su Tita na Westminsterском keju dočekali najviši britanski državni predstavnici i gdje mu je počast odala počasna četa britanske mornarice. Do Downing Streeta Tito se odvezao u posebnom automobilu koji mu je dan na korištenje za trajanja posjeta.⁸⁴

Nakon kraćeg razgovora u sjedištu Vlade, jugoslavenska delegacija je položila vijenac na Cenotaph - spomenik palima, u Whitehallu.

Poslijepodne je premijer Churchill došao u jugoslavensko veleposlanstvo gdje se zadržao u jednosatnom razgovoru s Titom.

Drugi dan boravka uključivao je prijem u Buckinghamskoj palači te posjet Tita i manjeg broja članova pratnje sjedištu izvršnih vlasti u južnom Londonu i kraće službene razgovore.

Plan obilaska londonske vijećnice i ulazak na zasjedanje lokalne skupštine, načinjen 16. ožujka, ima osam stranica i pod oznakom “tajno” ujediniuje program obilaska isigurnosne mjere koje se poduzimaju.⁸⁵

Zbog sigurnosnih razloga, vrijeme i datum posjeta moraju ostati tajni sve do svršetka događaja i informacije o programu, stoji u spisu, dostupne su samo onima koji su neposredno spomenuti u njemu. Sigurnosne napomene nalazile su se u posebnom dodatku.⁸⁶ U vijećnicu je Tito s pratnjom trebao doći u 3 poslije podne i tamo se zadržati do 4 i 30. Plan detaljno razmatra pitanja sigurnosti: sadrži tlocrt dijelova zgrade koji su pod sigurnosnim tretmanom od 1 poslije podne do odlaska, što znači da su potpuno izolirani od ostatka zgrade. “Informaciju o tome da će Tito posjetiti vijećnicu Vlada je dala, datum i vrijeme nisu još objavljeni”, na-

⁸² *Vjesnik*, 16. III. 1953., 1.

⁸³ I u dokumentu Foreign Officea od 16. III., datiranog u 12.45 sati stoji ista formula-cija. PREM 11/578

⁸⁴ *Vjesnikov* izvjestitelj je o tome napisao: “Mnogi se listovi pitaju da li su poduzete dovoljne mjere sigurnosti da se zaštititi ličnost maršala Tita”, te citira *Sunday Express* koji kaže da su prema izvorima bliskima Scotland Yardu u akciju uključeni njihovi najbolji ljudi, a “automobili sa zaštitnim zidovima, motoristi s radio-stanicama - bit će stalno u njegovoj pratnji”. Pristup u Titovu blizini, navodi se dalje, bit će samo “uz specijalne dozvole”. *Vjesnik*, 16. III. 1953., 1. (“Britanija je spremna da dočeka maršala Tita”)

⁸⁵ Dokumenti svjedoče da su detaljne mjere zaštite isplanirane mnogo ranije: pri susretu u Foreign Officeu predstavnik Ministarstva unutarnjih poslova je rekao da: “The visit presented special security problems not least because of the variety of groups that ‘had it in for’ the Marshal. He was concerned to prevent not only any shooting but also unpleasant incidents such as demonstrations and leaflet throwing”. PRO, FO 371/102184, Zapisnik od 11. XII. 1952.

⁸⁶ PRO, FO 371/107835, WY 1054/85.

vodi se u spisu. Osim Tita i pratnje te najviših funkcionara oblasne vlasti i gradonačelnika Lambetha nitko ne ulazi bez propusnice od jedan sat poslije podne do odlaska. Bilo je predviđeno nekoliko vrsta propusnica - za policiju, članove gradskog vijeća, više službenike, osoblje, novinare. Policija i kuriri su bili raspoređeni po određenim točkama u zgradi i bili su odgovorni da nitko ne ulazi bez propusnica, ma koliko bio poznat osiguranju. Propusnice je imalo i osoblje koje je posluživalo čaj. Zaposleni koji su inače radili u sigurnosnom području taj dan nisu smjeli ulaziti u druge prostorije u vremenu od 2.45 do 4.15, niti primati u svoje nikoga, u razdoblju od jedan sat poslije podne do odlaska gosta. Sigurnosne mjere uključivale su i markaciju vrata i dizala koji moraju biti zaključani u vrijeme posjeta, navedene su i određene stube koje su mogle u tom vremenu biti korištene. Strogo je kontrolirana i upotreba prostora za parkiranje automobila. Također je navedeno da se posebna pažnja obrati svim stranim osobama koje u tijeku dana ulaze u gradsku vijećnicu.

Dana 18. ožujka Tito je bio na vojnim vježbama britanskog zrakoplovstva na vojnom aerodromu Daxford blizu Cambridgea. Za vrijeme aeromitinga dogodila se nesreća u kojoj su dva pilota poginula te je vježba prekinuta na Titov zahtjev. Isti dan posjetio je sveučilište Cambridge. Na večer je dao kraći intervju televiziji BBC.

U Foreign Officeu su neprestano pazili da Titov posjet ne izazove 'nepotrebne' komplikacije kako za postojeću vlast u Downing Streetu, tako i u odnosima s drugim zapadnim zemljama, osobito Italijom. To se osobito ticalo mogućnosti da se ponovno u britanskoj javnosti, u izjavama gostiju, tematizira odnos jugoslavenskih vlasti prema crkvama.

O tome svjedoči i bilješka u FO-u nastala za vrijeme tog posjeta. U njoj se raspravlja informacija iz British Broadcasting Corporation (BBC), javne britanske informativne agencije, da će ta televizijska služba imati s Titom kraći, "nepolitički" razgovor, ali i najava da se planira napraviti intervju i s A. Beblerom, u kojemu bi se razgovaralo o političkim pitanjima. Na BBC-jev upit što se o tome misli u FO-u, odgovoreno je da se ponuda Bebleru otkloni ako je ikako moguće jer će sigurno biti primjedbi na ono što će govoriti o 'kontroverzним pitanjima' kao što su Trst i religija. "Uostalom", stoji u bilješci, "Bebler nije ministar vanjskih poslova".

Tijekom boravka priređeno je niz službenih i svečanih ručkova i večera na kojima su bili istaknuti predstavnici britanskoga političkog i društvenog života.⁸⁷ Uz svoju protokolarnu razinu, ovi su susreti imali i simbolične i praktične političke poruke: na jednoj od večera izrečena je Churchillova zdravica koja je, bar za jugoslavensku stranu, postala odrednica ovog posjeta. Bila je to njegova izjava: "Mi smo vaši saveznici, ako naša saveznica Jugoslavija bude napadnuta, mi ćemo ginuti zajedno s vama."⁸⁸ U kasnijim interpretacijama u Jugoslaviji, i osobito u Titovoj

⁸⁷ 20. III. Izvršni odbor Laburističke stranke priredio je u Donjem domu ručak za goste.

⁸⁸ *Vjesnik*, 2. IV. 1953., 1. ('Možemo mirno gledati u budućnost').

izjavi u Splitu, nakon povratka u zemlju, za nju se govorilo da je ta "data riječ" nadomjestila sve moguće pismene sporazume. Također, pojava canterburyskog nadbiskupa, lorda Fishera na svečanoj večeri na određeni je način 'amortizirala' optužbe Titova režima oko progona crkvi.⁸⁹

Dana 19. ožujka Koča Popović, ministar vanjskih poslova, govorio je pred oba doma Parlamenta, a taj su dan nastavljeni i službeni razgovori u ministarstvu vanjskih poslova i ministarstvu obrane, na kojima su bili i W. Churchill i J. Broz Tito.

Boravkom u V. Britaniji i političkim razgovorima koji su vođeni Jugoslavija je htjela revitalizirati svoju ulogu važnoga strateškog partnera u planiranju obrambenih operacija zapadnih zemalja. Iako je neposredna opasnost od moguće agresije Sovjetskog Saveza svakim danom bila sve manja, Jugoslavija nije željela izgubiti položaj koji joj je jamčio političko prihvaćanje, ali prije svega, gospodarsku i financijsku pomoć i, što je više moguće, i nabavu moderne vojne opreme.

Pitanje za koje se očekivalo da će biti u razgovorima najviše spominjano - pitanje Trsta - u to je vrijeme važnije za zapadnu nego jugoslavensku stranu: potreba zadovoljavanja težnji svojih saveznika, Talijana, uoči državnih izbora u toj zemlji činila se prvoj strani važnijom nego mišljenje Jugoslavije. Nezadovoljstvo Italije odnosom SAD-a i V. Britanije prema Jugoslaviji u odobravanju njezinih planova da sklopi politički i vojni savez s Grčkom i Turskom, ali i inače prihvaćanjem jugoslavenske pozicije u stvaranju vojnih planova, sve više je opterećivalo odnose Italije i velikih sila.

Drugo 'vruće' pitanje o kojemu se očekivala rasprava - iako s manje sigurnosti jer je Jugoslavija to uvijek smatrala 'unutarnjim pitanjem' - bili su odnosi države i crkve.

Da bi osnažio svoje pozicije, Tito je u posjet došao s nekoliko argumenata koji su slabili oštricu prema njemu: uoči Nove godine sastao se s visokim predstavnicima Katoličke crkve u Jugoslaviji, na čelu s biskupom A. Akšamovićem, a u cilju poboljšanja odnosa i prijedloga za novi zakon o vjerskim zajednicama. Također, iz zatvora su pušteni neki svećenici, i sl. Krajem 1952. potpisan je sporazum s Austrijom o graničnom prometu, a sredinom ožujka i o vlasničkim pitanjima stanovništva s obje strane granice. Vlasti u Beogradu su 23. ožujka objavile ratifikaciju sporazuma s Grčkom i Turskom. Također, početkom ožujka amnestirane su osobe koje su suđene zbog izbjegavanja obveznog otkupa.⁹⁰

Kraći razgovor o položaju crkvi u Jugoslaviji vođen je u sjedištu Vlade, u Downing Streetu br. 10, 17. ožujka. Premijer Churchill je zatražio

⁸⁹ N. BELOFF je objavljivanje njihove zajedničke fotografije smatrala neumjesnim u vrijeme kada se u Jugoslaviji ukinuo vjeronauk u školama i "zabranilo slavljenje Božića". *N. dj.*, 153.

⁹⁰ PRO, FO 371/107815, WY 1013/7, Izvještaj iz Beograda 28. III. 1953.

da Jugoslavija učini neke pomake u politici prema crkvama jer bi to olakšalo i poziciju njegove vlade u vođenju otvorenije politike prema Jugoslaviji, a istodobno bi pomoglo i da se poprave odnosi Jugoslavije i Italije. J. Broz Tito je odgovorio da religijskog progona nema, već da postoje problemi u odnosima s Katoličkom crkvom, ali da je to "više političko nego religijsko pitanje". Churchill se složio s nekim Titovim ocjenama o ponašanju dijela katoličkog svećenstva za vrijeme rata.⁹¹

Na razgovorima u Foreign Officeu 19. ožujka bili su prisutni, s jugoslavenske strane K. Popović, V. Velebit, A. Bebler, A. Vratuša, M. Šumonja i Tito /neko vrijeme/, a s britanske strane A. Eden, ministar obrane lord Alexander, državni ministar Selvyun Lloyd te W. Strang, M. Harrison i N. J. Cheetham iz FO-a te I. Mallet.

Najdulje se razgovaralo o Trstu. Britanska strana je iznijela prijedlog u ime Talijana da Jugoslavija prihvati privremeni sporazum koji bi podrazumijevao podjelu uzduž zonalnih granica. Prvi korak pritom bilo bi napuštanje anglo-američkih trupa zone A, dok bi zona B ostala "defacto u posjedu Jugoslavena".

K. Popović je rekao da 'privremenost' može zapravo značiti ohrabrenje Italiji da traži i zonu B. Taj prijedlog nije, dakle, prihvatljiv Jugoslaviji, ona želi trajno i definitivno rješenje. (V. Velebit, donedavni veleposlanik Jugoslavije u Rimu je rekao da je važnost Trsta za Italiju "više sentimentalna", praktičnu važnost on ima za Jugoslaviju koja je u tom području od Austrije naslijedila gospodarske interese u tršćanskoj luci. Također, u gradu živi i velika slavenska manjina, oko 80.000 ljudi.)

Titovo stajalište o istom pitanju je bilo: ako Jugoslavija neće moći dobiti trajno rješenje, onda preferira 'status quo'. Na primjedbe A. Edena da de Gasperijeva vlada ima zbog Trsta mnogo problema u javnosti, odgovorio je da je ona sama za to kriva jer je "dolijevala ulje na vatru", a što se javnosti tiče, ima i Jugoslavija svoju javnost i na nju treba misliti. Osim 'statusa quo' jedino što bi se još moglo prihvatiti su, po Titu, izmjene dijelova teritorija, ali tu mora biti jasno jamstvo da će etnička načela biti primijenjena recipročno. Rekao je još da misli da Talijani "pre-tjeruju u naglašavanju problema Trsta u pitanjima obrane" pogotovo zato jer Jugoslavija nema namjeru biti članica NATO pakta. Istodobno, po Titu, oni podcjenjuju važnost Jugoslavije kao "štita u obrani Italije". Britanska strana je naglasila da ona nije za produljenje sadašnjeg stanja, jer joj, između ostalog, njezine trupe trebaju drugdje. Na pitanje je li Tito razmišljao o neposrednim razgovorima s Italijom, odgovoreno je pozi-

⁹¹ U zapisniku stoji da premijer Churchill "quite understood that many Roman Catholic priests in Yugoslavia had collaborated with the Germans and Italians during the war". Na Titovu izjavu da je "the Vatican had done great wrong to Yugoslavia by making Stepinac a cardinal, a man condemned as a collaborator", zapisnik bilježi da Churchill "agreed that this had been a mistake". PREM 11/577, Zapisnik od 17. III. 1953., 4.-5. str.

tivno, da bi to bilo korisno, čak i ako ne bude sporazuma.⁹² Time je razgovor o ovom pitanju završen.

Druga tema razgovora bila su obrambena pitanja. Načelno Titovo stajalište jest premisa da bilo koji konflikt u Europi postaje opći, nasuprot stajališta zapadnih sila da je mogući napad Sovjetskog Saveza i 'satelita' na Jugoslaviju - lokalni rat. Titovo stajalište podržao je ministar obrane, rekavši da ne može više biti lokalnog rata u Europi.

Razgovori o gospodarskoj pomoći započeli su izjavom A. Edena kako se nada da će Jugoslavija nakon moguće dobre žetve u 1954. godini moći uravnotežiti svoja plaćanja prema stranim partnerima. Zanimala ga je struktura korištenja sredstava iz tripartitne pomoći. V. Velebit je rekao da će najranija godina kad će Jugoslavija moći platiti svoja dugovanja biti 1955., a što se tiče udjela britanske pomoći za 1952.-53. u iznosu od 1,9 milijuna funti, rekao je da sredstva još nisu raspodijeljena. Požalio se u vezi s tim na britansku misiju u Beogradu koja, po njemu, vrši pritisak na kupovinu poljoprivredne opreme u iznosu najvećeg dijela pomoći. Iako bi dugoročno gledano kupovina opreme bila korisna, Jugoslaviji trenutno najviše trebaju, rekao je Velebit, sirovine koje bi bile upotrebene za proizvodnju minimuma potrošnih dobara potrebnih za održavanje morala i prozvodnosti naroda u zemlji. Britanska strana je pristala da se neposredni aranžmani dogovore u njezinu ministarstvu financija.

Razgovaralo se i o 'kolonijalnim pitanjima' pri čemu je britanska strana predložila "užu suradnju u OUN" o tom problemu. Britanski ministar vanjskih poslova rekao je da neki od kritičara Velike Britanije u vezi s tim pitanjem - osim Jugoslavije - imaju "niži standard života u svojim zemljama nego mi u našim kolonijama". Jugoslavija, po Titu, ima o tome "načelne, a ne gospodarske stavove" i zato ne može podržati npr. Francusku u odnosu na problem Maroka i Tunisa.

Razgovor o vojnoj pomoći kretao se oko potreba i mogućnosti Jugoslavije: tražila je razne vrste vojne opreme i naoružanja, ali nije imala sredstava da ih odmah plati.

Parlamentarna pitanja nakon Titova posjeta, 1. travnja, ticala su se sadržaja razgovora. Odgovorio je premijer, rekavši da se raspravljalo o "održavanju mira u Europi", o gospodarskoj pomoći i o odnosima crkve i države.⁹³

Domaće novine su zabilježile da je 20. ožujka. Tito imao razgovor s članovima Konzervativne partije - parlamentarcima, na prijedlog Fitzroya Macleana. Možda je i tada razgovarano o odnosima države i crkve u Jugoslaviji: to je kao jedan od oblika 'rješenja' tog pitanja predlagao za vrijeme priprema u FO-u A. Eden, u vezi sa smanjivanjem pritiska dijela

⁹² PRO, FO 371/107835, WY 1054/84, Zapisnik, 1.-6. str.

⁹³ PRO, FO 371/ 107836, WY 1057/5.

britanske javnosti na vladu. Susret s članovima Konzervativne stranke bio je, po programu susreta, planiran za utorak, 17. ožujka.

Zajednička izjava o razgovorima objavljena 20. ožujka, naglašavala je da je rasprava o međunarodnoj situaciji pokazala "široku identičnost gledišta". I dalje: "Dvije vlade su izjavile da otpor protiv agresije i očuvanje nacionalne nezavisnosti predstavlja njihov zajednički interes. One su se obavezale da će prisno surađivati, kako međusobno, tako i s drugim slobodoljubivim narodima na očuvanju mira. One se potpuno slažu u tome da bi sukob koji bi nastao u slučaju agresije u Evropi teško mogao zadržati lokalni karakter".⁹⁴

Konferencija za tisak K. Popovića na kojoj je bilo 200 novinara bavila se uglavnom pitanjem Trsta i vojne pomoći Jugoslaviji. U vezi s prvim rekao je da je postignut dogovor da se u neposrednim razgovorima između dvije zainteresirane zemlje priđe prvo rješavanju nekih lakših pitanja (npr. prometnim i gospodarskim pitanjima) koja mogu pomoći kao uvod u glavni problem. O mogućoj vojnoj britanskoj pomoći nije rekao ništa određeno, a u vezi s eventualnim pridruživanjem Jugoslavije NATO savez "ako bi bila pozvana" rekao je da s obzirom na "specifičan položaj Jugoslavije (...) sadašnji stav je mnogo bolji i mnogo korisniji za stvar mira".

Na pitanje jesu li premijer Churchill i ministar Eden "poduzeli kakve korake u odnosu na položaj crkve u Jugoslaviji" Popović je izjavio da su oni "bili veoma korektni, a da bi intervenirali i poduzeli bilo kakve slične korake".⁹⁵

2. Ocjena posjeta u britanskom i jugoslavenskom tisku

Sve novine u Jugoslaviji su opširno izvještavale svaki dan o putovanju i kasnije o boravku. Veće novine su imale uz svoje redovite suradnike i Tanjugove izvještaje, i 'specijalne' dopisnike za tu prigodu, tako su se npr. u zagrebačkom *Vjesniku* mogli pročitati na istoj stranici prilozi iz sva tri izvora (*Vjesnik* je kao specijalnog izvjestitelja uputio Antuna Gersya). Desetak su dana prve stranice svih listova bile skoro potpuno posvećene izvještajima iz Londona, koji su se protezali i na treću stranicu, da bi uz fotografije u tekstovnim prilozima na posljednjoj stranici slijedio blok fotografija. One su prikazivale prizore iz svečanih, protokolarnih situacija - s najvišim britanskim ličnostima, uključujući Titovu fotografiju s kraljevskom obitelji, posjete kraljevskim rezidencijama, kulturno-povijesnim spomenicima, znanstvenim i kulturnim institucijama, vojnim vježbama te vožnju londonskim ulicama, svjedočeći da su ljudi na njima pokazivali prijateljske osjećaje za svoje goste.

⁹⁴ *Vjesnik*, 21.III. 1953., 1.

⁹⁵ *Vjesnik*, 21. III. 1953., 1.

U domaćim novinama je bilo, uz izvještaje koji su naslovljeni "Tito dobro nam došao! Britanska javnost pozdravlja dolazak maršala Tita", "Tita ćemo dočekati kao rijetko koga. Tako nam kažu britanski ljudi", "Tito će biti primljen kao najviše cijenjeni gost" i nekoliko kritičkih osvrti. Borba je pisala o "kominformističko-mosley-četničkim" protestima u londonskom Gloucester Roadu⁹⁶ u utorak, a *Vjesnikov* glavni urednik Frane Barbieri je kritizirao agenciju Reuters, izgleda, u vezi s istim događajem. Dok su sve druge svjetske agencije, npr. Associated Press, United Press, France Press i druge, piše Barbieri, javile da je Tita pred Buckinghamskom palačom dočekalo, i to "izuzetno toplo", preko 3.000 ljudi, Reuters je zabilježio da je bilo tek "par stotina posmatrača, među kojima su se čuli neprijateljski povici". Također je zamjerio istoj agenciji da preneglašava mjere sigurnosti oko posjeta⁹⁷ ocjenjujući ih "neobičnima" i takvima da "privlače pažnju prolaznika". Barbieri kaže: "I kominformovci i britanski Mosleyevi fašisti i kriminalci, četničke izbjeglice (s kojima kriminalna engleska policija inače ima posla) željeli bi da pomute makar i sitnim razmjerima (jer više i ne mogu) ovu posjetu demokratske suradnje. Mjere koje su za vrijeme te posjete eventualno i poduzete, protiv takvih elemenata, mogu samo čitavoj posjeti služiti na čast."⁹⁸

U Velikoj Britaniji posjetu je dana znatna pažnja,⁹⁹ tek dio medija je posjet Tita komentirao sa stajališta njegova odnosa prema religijskim slobodama i odnosu prema crkvi, osobito Katoličkoj u Jugoslaviji i prema Vatikanu. Također, neka parlamentarna pitanja u Donjem domu upućena premijeru odnosila su se na isti problem, odnosno tražila su objašnjenje stajališta britanske vlade u svjetlu prijema J. B. Tita sa svim službenim počastima.

Mallet je u svojim izvještajima navodio da jugoslavenske novine s oduševljenjem pišu o dočeku i tretmanu Tita u V. Britaniji, kako od službenih predstavnika, tako i od 'običnih' ljudi. Nezadovoljstvo je jedino iskazano prikazom koji je dao 'srpsko-hrvatski' servis BBC-a, za koji se kaže da je bio 'zajedljiviji' nego službe na drugim jezicima. BBC-eva emisija za područje Jugoslavije težište u svom izvještavanju stavila je na sigurnosne mjere Titova boravka. Ali, po primjedbama *Borbe* i *Politike*,

⁹⁶ Tadašnje jugoslavensko veleposlanstvo nalazilo se u blizini, u Kensington Gore.

⁹⁷ U zapisniku razgovora predstavnika policije sa službenicima ministarstva vanjskih poslova 11. XII. 1952., također se naglašava iznimnost sigurnosnih mjera, ali ih se smatra potrebnim: "Although it was exceptional, he proposed to detail a strong motor-cycle escort to accompany the Marshal wherever he went. This might attract some attention but it was better to be safe than sorry." PRO, FO 371/102184, WY 1053/64.

⁹⁸ *Vjesnik*, 21.III. 1953., 3. ("Na čijoj je strani Reuter") Mjere sigurnosti kritizirao je i *Daily Mail* u broju od 12. III. pišući o prekidu prometa u centru Londona, dodatnom osiguranju jugoslavenskog veleposlanstva, o tome da će Tita čuvati danonoćno osmorica policajaca sigurnosne službe 'Special Branch', da će se on veoma kratko zadržavati na otvorenom prostoru i sl. PREM 11/578.

⁹⁹ N. BELOFF je to ocijenila "euforijom". *N. dj.*,151.

dok je u emisijama na engleskom izvješteno da je Tita na putu k Tower Bridgeu pozdravilo mnogo ljudi, emisija na 'srpsko-hrvatskom' težište je stavila na motocikle u pratnji, 'naoružan' /tj. blindirani/ automobil i sl. Još je rečeno da su ljudi "u tišini" gledali "tu neobičnu paradu", a na sličan način opisan je i dolazak Tita u Buckinghamsku palaču. Zamjereno je nekim novinama što su spominjale čak i udio jugoslavenskih sigurnosnih službi u organizaciji zaštite. Komentari *Borbe* i *Politike* naglašavaju da su to mjere britanske vlade i njezine policije, Scotland Yarda te navodi kako je neobično da sličnih komentara u britanskom tisku nije bilo na velike mjere zaštite koje je provela američka policija u slučaju prijašnjega britanskog ministra vanjskih poslova Bevina pri dolasku na jednu od sjednica OUN-a u povodu "prijetnji Iraca". Ako je Scotland Yard odlučio uzeti ozbiljno "skrivene želje kominformističko mosleyevskih simpatizera i jugoslavenske emigracije" pisali su ovi listovi, onda je to stvar o kojoj treba raspravljati s tom službom.¹⁰⁰ U *Borbi* je isti dan objavljeno pismo /čitatelja/ u kojemu se kaže kako su oni koji rade u jugoslavenskoj sekciji BBC-a zapravo bivši ljotičevci te navode njihova imena i djelovanja za vrijeme rata.¹⁰¹

Britanski veleposlanik je 11. travnja 1953. izvijestio da je jedan od najvažnijih trenutaka u Titovu govoru u Splitu, 30. ožujka, nakon povratka s puta, bio onaj o tretmanu - da je Jugoslaviji pristupano kao 'ravnopravnom' odnosno 'jednakom' partneru. Također je isticao njegovu izjavu da ulazak Jugoslavije u NATO nije potreban kao uvjet efikasne suradnje sa Zapadnom Europom.¹⁰²

¹⁰⁰ Ovo pitanje zahtijevalo bi temeljito istraživanje nekih drugih fondova, što bi pokazalo jesu li jugoslavenske ili britanske sigurnosne službe raspolagale ikakvim informacijama o mogućnostima napada na Tita. Cold War International History Project, Međunarodnog znanstvenog centra Woodrow Wilson, objavio je u svom *Bulletinu* br. 10 kopiju dokumenta "Staljinov plan o Titovom ubojstvu" (prvo objavljen u *Izvestija* 11. VI. 1993.) pronađenog u Predsjedničkom arhivu Ruske federacije u Moskvi. Jedan od planova, nastalih u Ministarstvu državne sigurnosti, uključivao je ubojstvo za vrijeme posjeta Tita Velikoj Britaniji od agenta koji je imao mogućnosti pristupa u jugoslavenske diplomatske krugove. Cold War International History Project, "Stalin's Plan to Assassinate Tito" (<http://cwihip.si.edu/cwihiplib.nsf./e>).

¹⁰¹ PRO, FO 371/107835, WY 1054/106, Izvještaj od 21. III. 1953.

¹⁰² PRO, FO 371/107836, WY 1013/8. "U Londonu su nas smatrali ravnopravnim. Mi smo tamo razgovarali na potpuno ravnopravnoj osnovi, bez one nadmenosti koju smo ponekad mogli da vidimo na istoku, koja nam je vrlo teško padala." *Vjesnik*, 31. III. 1953., 2. ("Govor maršala Tita u Splitu")

Zaključak

Približavanje Zapadu, nakon političkog sukoba Jugoslavije sa zemljama Informacijskog biroa 1948. godine, pomoglo je toj zemlji da prebrodi gospodarske teškoće u kojima se našla nakon potpune blokade od svojih prijašnjih saveznica, ali i da osnaži svoje obrambene potencijale.

‘Brak iz računa’, kako su neki ocijenili zblizavanje Jugoslavije i zapadnih zemalja, osobito SAD-a, za to vrijeme neobičan oblik suradnje između sustava potpuno drukčijeg političkog i društvenog uređenja, imao je prednosti za obje strane. U kontekstu hladnog rata između dva ideološki suprotstavljena bloka, Jugoslavija je dobila ulogu predvodnika mogućih ‘otpadnika’ iz monolitnoga komunističkog bloka, predvođenog Sovjetskim Savezom. U cilju zadržavanja te pozicije, sa Zapada joj je stizala pomoć, gospodarska, financijska i vojna rijetko kada uvjetovana, a njezin politički utjecaj u međunarodnim političkim odnosima je rastao. Ali, to nije utjecalo na to da Jugoslavija učini bitnije političke ustupke, osobito u području unutarnjih odnosa.

Vješta vanjska politika koju je vodila, i ličnost J. Broza Tita, komunistička, ali i istaknute osobe antifašističke koalicije, što njezini novi-stari saveznici nisu zaboravljali, dala je Jugoslaviji u razdoblju pedesetih godina priliku da svlada neposredne političke i gospodarske teškoće, ali i da položi temelje svom daljnjem razvoju suradnjom s najvećim svjetskim gospodarskim i financijskim institucijama.

Posjet J. Broza Tita Velikoj Britaniji u proljeće 1953. indikativan je u smislu navedenih teza. Srdačan prijam koji je imao od konzervativne vlade te zemlje, kao i u većini njezine javnosti - nasuprot oštrim protestima katoličkih krugova, svjedočio je o kontroverznosti međunarodne hladnoratovske politike, ali i o znalačkom snalaženju J. Broza Tita u tom okruženju.

SUMMARY

JOSIP BROZ TITO'S VISIT TO GREAT BRITAIN IN 1953.

The good relationship developed between Yugoslavia and Great Britain during the 1950s, inspite of ideological and political differences, has to be examined within the context of the then dominant politics of the Cold War in Europe and the world. The break between Yugoslavia and the Soviet led Eastern Bloc was seen in western circles as an opportunity to similarly draw other "satellite" countries toward the west. As this policy was shown to be unsuccessful, Yugoslavia became an example of a country building socialism yet politically tied to the west, and as such came to play a new role in the strategic considerations of the North Atlantic alliance.

Yugoslavia drew short-term as well as long-term benefits from this new position: it obtained economic and military aid no longer forthcoming from the "peoples' democracies" that allowed it to realize its economic plans. Likewise, the political advantages were also considerable: even though it was still considered a communist country, the economic and administrative reforms that went along with ideological experimentation at this time drew the interest of western countries which expected it to develop along the lines of western democratic models.

It is interesting to view Tito's visit to Great Britain in early 1953 within this context. Although it did not result in any important agreements between the two states, it was nonetheless valuable to both: for Yugoslavia, it restored its prestige, and especially that of its president, for Britain, it confirmed its interests and historical role in that region of Europe. The issue that might have divided the two states, the treatment of religious organizations, was handled to the satisfaction of both sides. The protocol of the meeting held the issue to be private not public, thus it did not become a source of conflict. Yet it seems in many aspects both sides shared the same view as to the source of the conflict between the Yugoslavian state and the Catholic Church.